

THOROCZKAY GÁBOR

AZ ANONYMUS-KÉRDÉS KUTATÁSTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

(1977-1993)

I. közlemény

Sárkányiné Vári Ibolya emlékének

I. BEVEZETŐ

Jelen tanulmány az *Anonymus* művével foglalkozó, az elmúlt több mint másfél évtizedben (1977-1993) született történeti irodalom eredményeinek felvázolását, tehát az Anonymus-kérdés közelmúltbeli historiográfiájának ábrázolását tűzte ki célul. Közismert, hogy nemcsak a magyar medievisztikának, hanem az egész magyar társadalomtudományi kutatásnak is az egyik legvitatottabb, teljes mértékben máig sem tisztázott problémája a rejtélyes gestaszerző személye és munkája. Ennélfogva jelen sorok írója sem elsőként vállalkozik az Anonymus-kérdés egy adott időszakon belüli vizsgálatának kutatástörténetét megírni. A majdnem 250 évet felölelő kérdésnek már olyan nagynevű historiográfusai akadtak, mint *Sebestyén Gyula*, *Szilágyi Loránd* vagy *Csapodi Csaba*, s ez kissé el is bizonytalanította az egyetemi éveit éppen csak hogy befejező, a magyar középkor történetével, illetve művelődéstörténetével később talán hivatásszerűen is foglalkozni kívánó szerzőt. Egy dolog azonban bátorításképpen hatott ránk: az utóbbi évtizedben több fiatal medievista próbálta felvázolni az általa kutatott szűkebb történeti kérdés addigi teljes, vagy egy adott időszakra vonatkozó kutatástörténetét¹, s e feladatukat véle-

1 Itt elsősorban a *Kristó Gyula* nevével fémjelzett szegedi középkortörténész műhely két fiatal tagjára gondolunk. *Kordé Zoltán*, aki eddigi publikációiból kikövetkeztethetően fő kutatási területének az Árpád-kori Magyarország idegen etnikumainak történetét tekinti, több cikkben

ményünk szerint sikerrel oldották meg. Ezzel a fiatal kutatók egyfelől bizonyították, hogy az adott történelmi probléma által felvetett kérdésekre adott addigi válaszokat teljességgel ismerik, s talán egy, évtizedek múlva megírt új historiográfiai áttekintés az „aere perennius” eredményeik felsorolásával fog végződni; másfelől segítséget nyújtottak és nyújtanak a téma iránt érdeklődő egyetemi, főiskolai hallgatóknak, illetve egyáltalán a történelmi kérdések iránt fogékony tágabb olvasóközönségnek is, hogy egy adott részterület kutatási problémáit megismerjék, és hogy az időtálló eredmények felsorolásának láncolatából biztos képet alkothassanak ma-
gukban az adott történelmi kérdésről.

Eredetileg célul tűztük ki a tanulmány megírásának tervezésekor, hogy az Anonymus-kérdés teljes, az adott időhatáron belül keletkezett irodalmát feldolgozzuk, ez azonban valószínűleg nem teljesíthető. Egyfelől – a forrás speciális jellege miatt – a teljes, a magyar őstörténettel és honfoglalás-korral foglalkozó szakirodalmat át kellene tekintenünk ahhoz, hogy az egyes kutatók *Anonymus* forrásértékével kapcsolatos nézeteit ismertethessük; e tekintetben – jórészt megfelelő előképzettség hiánya miatt – nem törekedtünk teljességre, s csak a legjellemzőbb, a kutatás főbb vonalait megvilágító véleményeket fogjuk ismertetni. Ugyanígy nem tekintettük feladatunknak, hogy a külföldi történetírás összes, a Névtelen Jegyző gestájával foglalkozó, olykor-olykor a mű forrásértékét tekintve teljesen hibás interpretációit teljes számban elősoroljuk; a fontosabb álláspontok azonban természetesen bemutatásra kerülnek. Végezetül nem tekintettük feladatunknak az ún. dilettáns szerzőkésők néha meghökkentő eredményeinek teljes előszámlálását, hiszen többnyire a történettudományt nem szakmaként művelő érdeklődőkre igaz a magyar középkor egy neves kutatója által megfogalmazott állítás, miszerint „szenzációt többnyi-

tárgyalta a székelykérdés historiográfiáját. Így pl. A székelykérdés a magyar történetírásban. = Kortárs, 29 (1985/2.) 81-92. p.; A székely-kérdés Hunfalvy Páltól Hasan Erenig. In: Őstörténet és nemzetudat 1919-1931. Magyar Őstörténeti Könyvtár I. Szerk.: Kincses Nagy Éva. Szeged, 1991. 50-57. p. A másik fiatal kutató, *Kosztó László*, aki eddig Árpád- és Anjou-kori egyháztörténeti dolgozatokkal jelentkezett a szaklapokban, az elmúlt negyven év egyháztörténetírásának historiográfiáját vázolta fel a közelmúltban (A középkori magyar egyházra vonatkozó történeti kutatások az utóbbi évtizedekben /1948-1988/. = Aetas, 1993/1. 64-105. p.)

re azok keltének, és sajtónyilvánosságot azok kapnak, akik tudományos érveléssel újat állítanak, de valójában nem tesznek többet, mint egy-két jelenség újszerű betájolásával oldják meg *Anonymus* korának és kilétének kérdését, miközben nem vesznek tudomást tudós generációk évszázados munkájának eredményéről, és eltekin-tenek attól, hogy a száz más bizonyító érv mindegyikét megfelelő súlyú ellenér-vekkkel mindenki számára elfogadhatóan megcáfolják. Igaz, ha ezt tennék, nem születne meg a felfedezés”.² Persze egy-két, „szakmán kívüli” vélemény felmu-tatásával jelen munkában is találkozni lehet majd.

A megszorító feltételek elősorolása után most mutassuk be, végül is mit fog akkor felvázolni jelen tanulmány. Először röviden felvillantjuk az *Anonymus*-ku-tatástörténet eddigi fejlődését, majd a gesta keletkezésének korára vonatkozó vizs-gálatokat kívánjuk ismertetni (I. közlemény). Itt jegyeznénk meg, hogy olykor nem tartjuk magunkat szigorúan az 1977-es kezdő időponthoz, s egyes, már korábban napvilágot látott, de később többé-kevésbé változatlanul kifejtett nézet esetén a korábbi, az adott tézisére vonatkozó ellenvéleményt is be fogjuk mutatni, legfeljebb az 1950-es évekig visszanyúlva. Ezután a munka szerzőjének személyére vonat-kozó kutatások eredményeiről fogunk írni, e részben lehetőleg teljességre töreked-ve (II. közlemény). Végül az *anonymusi* művet, mint történelmi-irodalmi alkotást tekintő történeti-irodalomkutatói nézeteket tárgyaljuk, s itt kerül sor olyan fontos kérdések tárgyalására, mint a gesta forrásai, *Anonymus* állásfoglalása a magyar honfoglalás és a hun-magyar rokonság kapcsán, illetve a gesta és a szóbeli hagyom-ány viszonya (III. közlemény). A dolgozatot az elmúlt másfél évtized *Anony-mus*-kutatásának értékelésével kívánjuk zárni, amelyben megpróbálunk rámutatni azokra a maradandó eredményekre, amelyek közelebb visznek a középkori magyar történetírás ezen rejtélyes darabjának megismeréséhez.

2 Györffy György: *Anonymus. Rejtély avagy történeti forrás? Válogatott tanulmányok.* Hermész Könyvek. Akadémiai Kiadó. Bp., 1988. (A továbbiakban: Györffy, 1988.) 25. p.

II. AZ ANONYMUS-KÉRDÉS TÖRTÉNETÉNEK EDDIGI KUTATÓI

Közhelynek számít ma már a magyar középkortudományban, hogy nem csak a rejtélyes anonymusi gestának van története, hanem már a gesta kutatásának is van históriája. A jelenleg az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött, Clmae 403. számú codex unicus és a benne foglalt történeti-irodalmi mű kutatásának kezdetét első szakirodalmi említéséhez, 1666-hoz, illetve első kiadásához, a *Schwandtner János György*-féle 1746-os editiohoz szokták kötni, s az ezt követő évtizedekben meginduló történészi munka hamar heves viták tárgyává tette a gesta szerzőjének személyét, a mű keletkezésének korát, illetve a munka forrásértékét. Az ismert közhely itt a valóságot takarja, a gyorsan könyvtárnyivá duzzadó irodalomban természetesen minden kutató saját nézetének kifejtése előtt a cáfolandó, avagy megerősítendő előbbi vélemények citálásával kezdte meg a Névtelen Jegyző problémájának tárgyalását. Módszeres kutatástörténetet azonban csak a XIX. század végén tett le az asztalra egy jeles szerző³.

A híres, napjainkban is megjelenő történelmi folyóirat, a Századok 1897-es évfolyamában a Magyar Történelmi Társulat pályázatot hirdetett meg egy, a honfoglaláskor valamely hazai vagy külföldi forrása keletkezését, tartalmát és szakirodalmát ismertető munkára. A pályázatra két munka érkezett, *Sebestyén Gyulának* (1864-1946), a neves néprajzkutatónak „Ki volt Anonymus” c. kézírata és egy másik, bizantinológiai tárgyú értekezés. A Történelmi Társulat a korszak két vezető történészét, *Pauler Gyulát* (1841-1903), a Magyar Országos Levéltár főlevéltárosát, az Árpád-kori magyar történelem kutatóját és *Marczali Henriket* (1856-1940), a budapesti tudományegyetem történészprofesszorát, több jelentős, *Anonymust IV. Béla* jegyzőjének tartó tanulmány szerzőjét jelölte ki bírálónak. *Sebestyén* a magyar honfoglalás-kor mondáival foglalkozva már jártasságot szerzett az Anonymus-problémákban, s ez indította a kérdés – általa véglegesnek tartott –

3 A XVII-XIX. század, illetve a XX. század kutatását tárgyaló tudománytörténeti munkákat az alábbiakban fogom röviden bemutatni, e munkákból lehet a fentebb kifejtettekről ismereteket szerezni.

megoldására. Az közismert, hogy ez nem sikerült a kiváló folkloristának, de a pályázat kiírásában szereplő harmadik feltételt, a kérdés addigi szakirodalmának áttekintését kiválóan oldotta meg. Pályázatát több ok (a kútfő kritikai ismertetésének hiánya, történetírói módszerek kifejeletlensége stb.) miatt mindkét bíráló elutasította, kifogásokat téve a munka több része (leginkább a szerzőjelölt) ellen. A kutatás történetét bemutató első részt azonban mind *Pauler*, mind *Marczali* méltatta. A munkát a bírálatokat elutasító, a Magyar Történelmi Társulatnak szóló ajánlás hozzácsatolásával *Sebestyén Gyula* 1898-ban, saját költségén adta ki.⁴

Sebestyén a munkában a Névtelenre vonatkozó addigi teljes, 1666-1897 között keletkezett szakirodalom bibliográfiáját összeállította, s munkája XXI-XLVI. oldalon alfabetikus sorrendben közzétette. Munkája tudománytörténeti részének felosztásáról maga a szerző a pályázat kiírása és benyújtási határideje közötti idő rövidségét is kárhoztatva tudósít bennünket: „Igy írtam ... meg *Ki volt Anonymus?* című két kötetre tervezett műveimből *A kérdés története* című első kötet 1666-tól 1827-ig terjedő részét négy fejezetben, *A kérdés megfejtése* című második kötetnek pedig azt a két első terjedelmes fejezetét, amely a ... kútfő korával és személyével foglalkozik”.⁵

A szerző tehát könyve első részében a XIX. század első harmadáig kíséri végig az Anonymus-kutatás történetét, teljesnek tekinthető, lelkiismeretes és szakszerű felsorolását adva az addig kifejtésre került nézeteknek. Fő szempontja természetesen az időrendiség volt, az egyes szerzők érvei és ellenérvei közreadásuk rendjében sorakoztak egymás után, s bő terjedelemben taglalja a gesta kiadásainak és magyar fordításainak keletkezési körülményeit. A mű második kötete első fejezetében a szerző korára vonatkozó kutatásokat ismerteti, itt már saját nézeteinek kifejtése mellett – ő is *III. Béla* jegyzőjének tartva *Anonymust* – a mű keletkezésének korára vonatkozó véleményeket is ismerteti; egyes, kormeghatározónak tekintett locusok

4 *Sebestyén Gyula*: *Ki volt volt Anonymus*. I-II. Bp., 1898. (A továbbiakban: *Sebestyén*, 1898.) A pályázat körülményeinek és végeredményének ismertetése ugyanitt, a szerző tollából, V-XX. p.

5 *Sebestyén*, 1898. VI. p.

szerint felvázolva az e részben már egészen 1897-ig vitt kutatástörténetet. A második fejezetben a szerző személyét kutatja *Sebestyén*, itt is ismertetve – többnyire erős kritikával – a korszak vezető történészeinek szerzőjelöltjeit, majd az 1897-ig vitt áttekintésben ő a „*Praedictus*”-os sziglafeloldás híveként *Adorján* budai prépost, királyi jegyzőben vélte – véglegesen – megtalálni *Anonymust*.

Sebestyén munkája *Anonymus*-jelöltjének tekintetében már csak tudománytörténeti érdekesség, de a magyar historiográfiának, a Névtelen Jegyző kutatástörténetének máig alapvető monográfiája, s a gestával foglalkozni kívánó kutatók a kérdésről – legalábbis annak első másfélszáz évéről, az akkori véleményekről, vitákról – áttekintést elsősorban innen nyerhetnek.

A XX. század első fele, így különösen a Horthy-korszak történettudományának elsődleges kutatási területe a magyar középkor volt⁶, s ez kihatott annak egyik legfontosabb problémájára, *Anonymus* munkájának megismerésére is. Olyan történészek alkottak időtálló tanulmányokat a Névtelen gestájáról, mint *Jakubovich Emil* (1883-1935) vagy *Szilágyi Loránd* (1908-1974), s mai napig eredményeik jelentik az alapokat a mérvadó magyarországi medievisztikai kutatás számára. A II. világháborút követően éppen *Szilágyi*, a kérdés akkori elsőszámú szakértője, a budapesti tudományegyetem történeti segédtudományokat előadó professzora foglalta össze röviden az *anonymusi mű* kutatástörténetét, e módon emlékezve meg a Schwandtner-féle editio megszületésének kétszázadik évfordulójáról.⁷

Szilágyi Loránd az *Anonymus*-kutatástörténetet a gesta már többször említett három fő problémája, a keletkezési kor, a szerző, illetve a munka forrásértéke köré csoportosította. Rövid áttekintésében számot ad a „*Gesta Hungarorum*” összes addigi kiadásáról, s az adatok, vitás kérdések tematikus tárgyalásával *Sebestyén* terjedelmes munkájának rövidségében is méltó folytatását alkotta meg. A fő hangsúlyt

6 A korszak történettudományának történetére ld. *Kosáry Domokos*: A magyar történetírás a két világháború között. In: *Kosáry Domokos*: A történelem veszedelmei. Írások Európáról és Magyarországról. Magvető Könyvkiadó. Bp., 1987. 321-351. p.; illetve *Glatz Ferenc*: Nemzeti kultúra – kulturált nemzet 1867-1987. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1988. passim

7 *Szilágyi Loránd*: A 200 éves *Anonymus*-kérdés. = *Magyar Könyvszemle*, 70 (1946) 5-24. p. (A továbbiakban: *Szilágyi*, 1946.)

saját, az 1946-os Magyar Könyvszemle-beli cikkének megjelenése előtt már közel egy évtizeddel ismertté vált kutatásaira⁸ helyezte, amely akkor valóban a legkorszerűbb és legteljesebb nézetrendszer volt az anonymusi gestáról. *Szilágyi* munkája jelen sorok írójának főként azzal szolgált tanulsággal, hogy egy olyan nagyszámú tudományos közleményben érintett történeti kérdésnél, mint amilyen a „Gesta Hungarorum” kora, szerzője és hitelessége, a historiográfia szigorúan kronologikus bemutatása óhatatlanul a kutatás fő vonulatának, a probléma megoldásához egyre közelebb vivő megoldási kísérletek ábrázolásának folyamatát csorbíthatja. Már csak azért is, mivel az eltérő súlyú vélemények időrendi sorában óhatatlanul mindig a legutolsó vélemény kerülne legbővebb ismertetés alá, s erről korántsem biztos, hogy egyszermind a legmaradandóbb is. A tematikus csoportosítás – bár a résztémáknál természetesen az időrendi csoportosítás elvét kell alkalmazni – tagoltabban mutathatja be az Anonymus-kutatás három legfőbb részterületét, a jelentős eredmények jobban „kiugranak” a kérdés effajta tárgyalásánál.

Az 1945 utáni magyar középkorkutatás nagy figyelmet szentelt a Névtelen gestájának, s több jelentős medievistánk (*Győry János* /1908-1973/⁹, *Győrffy György*¹⁰, ifj. *Horváth János* /1911-1977/¹¹) tudományos életművének alkotják ma-

8 *Szilágyi Loránd*: Az Anonymus-kérdés revíziója. = Századok, 71 (1937) 1-54, 136-202. p. (A továbbiakban: *Szilágyi*, 1937.)

9 *Gesta regum – gesta nobilium*. Tanulmány Anonymus krónikájáról. Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai XXIX. Országos Széchényi Könyvtár. Bp., 1948. (A továbbiakban: *Győry*, 1948.)

10 A kun és komán népnév eredetének kérdéséhez. = *Antiquitas Hungarica*, 2 (1948) 1-19. p.; Uő: *Krónikáink és a magyar őstörténet*. Bp., 1948. (Második kiadása a következő kiegészítéssel /Régi kérdések – új válaszok a magyar krónikákról, az ősmondákról és a vezérekéről/. Balassi Kiadó. Bp., 1993.) (a továbbiakban: *Győrffy*, /1948/ 1993.); Uő: *Jegyzetek Anonymus tulajdonosaihoz*. = *Magyar Nyelv*, 47 (1951) 46-50. p.; Uő: *Kurszán és Kurszán vára. A magyar fejedelemség kialakulása és Óbuda honfoglalás kori története*. = *Budapest Régiségei*, 16 (1955) 9-40. p. (A továbbiakban: *Győrffy*, 1955.); Uő: *a magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig*. = *Századok*, 92 (1958) 12-87, 565-615. p. (A továbbiakban: *Győrffy*, 1958.); Uő: *Tanulmányok a magyar állam eredetéről. A Magyar Néprajzi Társaság könyvtára*. Bp., 1959. (Az előző két tanulmány újabb kiadása); Uő: *Honfoglalás előtti népek és országok Anonymus Gesta Hungarorumában*. = *Ethnographia*, 76 (1965) 411-431. p. (A továbbiakban: *Győrffy*, 1965.) (franciául: *Nouvelles Études Historiques*. Bp., 1965. 27-53. p.); Uő: *Anonymus Gesta*

radandó részeit az anonymusi mű egészét vagy részkérdéseit tárgyaló tanulmányaik, monográfiáik. A kérdés kutatástörténetét közülük röviden Györffy György érintette, két munkájában is.¹²

Györffy tömör, de teljesnek mondható áttekintései tulajdonképpen egy, az Anonymus-kérdésre vonatkozó historiográfia hiányára hívták fel a figyelmet, hiszen így minden szerzőnek saját új felvetései előtt szinte az összes véleményt fel kellett sorakoztatnia, hogy megmutassa, melyik kor mellett teszi le voksát, illetve hogy ötletei mennyiben viszik előre a kérdés megoldását. A Györffy-cikkek által önkéntelenül is jelzett igényt egy kutatástörténeti összefoglalásra a magyar művelődéstörténet jeles kutatója, Csapodi Csaba elégítette ki 1978-ban megjelent kismonográfiájával.¹³

Csapodi élvezetes stílusban, időrendben tárgyalja az Anonymus-kérdés történetét, kezdve az egész probléma (P. dictus – Praedictus?) exponálásával egészen Csóka J. Lajos¹⁴ 1976-os cikkéig. A magyar reneszánsz neves kutatója az előszóban

Hungarorumának kora és hitelessége. = Irodalomtörténeti Közlemények, 74 (1970) 1-13. p. (A továbbiakban: Györffy, 1970.) (németül: Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, 20 /1972/ 209-229. p.); Uő: Bevezető. In: Anonymus Gesta Hungarorum. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Hasonmás kiadás. Fordította: Pais Dezső. Bp., 1975. 1977². 7-23. p. (A továbbiakban: Györffy, 1975.) stb.

- 11 Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái. Akadémiai Kiadó. Bp., 1954. (A továbbiakban: Horváth, 1954.); Uő: P. mester és műve. = Irodalomtörténeti Közlemények, 70 (1966) 1-53, 261-282. p. (A továbbiakban: Horváth, 1966.) (németül: Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, 17 /1969/ 17-48. p., 18 /1970/ 371-412. p.; 19 /1971/ 347-382. p.); Uő: Anonymus és a Kassai Kódex. In: Középkori kútfőink kritikus kérdései. Memoria Saeculorum Hungariae I. Szerk.: Horváth János-Székely György. Akadémiai Kiadó. Bp., 1974. (A továbbiakban: Középkori kútfőink) 81-110. p. (A továbbiakban: Horváth, 1974.). (franciául: Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae, 16 /1974/ 197-230. p.)
- 12 Györffy, 1970. 2-5. p.; Györffy, 1975. 8-12. p. Itt jegyezzük meg, hogy a középkori magyar történetírással is foglalkozó angol historikus, Carlile Aylmer Macartney (1895-1978) 1953-ban megjelent munkájában (The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical Guide. Cambridge) szintén ad egy rövid kutatástörténetet (59-64. p.). Ugyanilyen, a gestaírókra vonatkozó rövid historiográfiát hoz Csóka J. Lajos: Ki volt Anonymus? = Magyar Nyelv, 58 (1962) 153-159., 336-346. p. (A továbbiakban: Csóka, 1962.)
- 13 Az Anonymus-kérdés története. Gyorsuló idő. Magvető Könyvkiadó. Bp., 1978. (A továbbiakban: Csapodi, 1978.)

rögtön leszögezi, hogy nem szakértője a rejtélyes gestának, de mivel gimnáziumi történelemtanára (*Balanyi György*) önképzőkörében már bemutatta az 1920-as évek végén a kérdést, közel ötven év után szívesen vállalkozott annak újbóli – már a művelt olvasóközönségnek szánt – tárgyalására. A munka célja „bemutatni azt a roppant szellemi erőfeszítést, s mind kifinomultabb kutatási módszerek alkalmazását ... mellyel a probléma megoldásának kulcsát már negyedezer év óta keresik. Mindig újra reménykedve az éppen elért eredmény véglegességében, és mindig újra lerombolva egymás biztosnak tűnő megállapításait, hogy megint új elméletet állítsanak a régebbiek mellé; érvényeset addig, amíg egy újabb kutató nem állít a helyére másikat”¹⁵. A könyv függelékében pedig a *Csapodi* által tárgyalt munkák válogatott bibliográfiáját kapjuk.

Csapodi munkáját néhány kritika is érte, irodalomkutatóktól és történészektől egyaránt. *V. Kovács Sándor* (1931-1987), az ELTE régi magyar irodalomtörténetet előadó tanára posztumusz gyűjteményes kötetében néhány – részben általunk is osztott – kifogást emelt a *Csapodi*-historiográfiával szemben.¹⁶ *V. Kovács* időszerrűnek nevezi egy újabb kutatástörténet megírását, de a szigorúan kronologikus szempontú művet „elégge összefüggéstelen olvasmány”-nak minősíti, mivel az egyes fejezetek mindig egy-egy új hipotézissel, de nem az előző cáfolatával foglalkoznak, s ez csak a zavart fokozza az olvasók fejében. Ő a keletkezési korra vonatkozó vélemények bemutatását, azaz az egykori jegyző néhai királyának, a ki tudja hányadik *Bélának* meghatározását szolgáló különböző nézetrendszerek előszámlálását tartotta volna célravezetőnek, az azokat cáfoló, illetve megerősítő vélemények felsorolásával. *V. Kovács* véleményünk szerint itt túlzottan súlyosan bírálja *Csapodi* munkáját, hiszen a könyvből világosan kiderül a *III. Béla* korára datálók

14 Észrevételek a „P. dictus magister” értelmezéséhez. = Irodalomtörténeti Közlemények, 80 (1976) 193-202. p. (A továbbiakban: *Csóka*, 1976.)

15 *Csapodi*, 1978. 6. p.

16 Az Anonymus-kérdés jelenlegi helyzete. (Kérdőjelek egy hasznos könyvecske margójára). In: *V. Kovács Sándor*: Eszmetörténet és régi magyar irodalom. Válogatott tanulmányok. Elvek és utak. Magvető Könyvkiadó. Bp., 1987. 61-72. p. (A továbbiakban: *V. Kovács*, 1987.) Az idézet helye: 63. p.

érveinek súlya, a keletkezés korának szinte biztosan megfelelő betájolása. Másik felvetésével, miszerint „a kronológia igen merev ... alkalmazása téves arányokat állít fel a kortárs Anonymus-kutatók között”, teljességgel egyet kell értenünk. V. Kovács hiányolta *Csapodinál*, hogy a tényleg hosszasan taglalt Karsai-féle téziseknél¹⁷ nem igazán világította meg az olvasók számára a tudós bencés nézeteivel szembeni általános szkepszist, majd kifogásolta *iff. Horváth János* 1966-os ItK-beli cikkének, illetve *Györffy György* ugyanezen folyóiratban megjelent 1970-es tanulmányának bővebb kifejtését. Tény az, hogy *Horváth* tanulmánya az elmúlt évtizedek legfontosabb, a Névtelen Jegyző gestájával foglalkozó műve, s nem csak szerzőjelöltjét, hanem egész érvrendszerét hosszasabban is lehetett volna tárgyalni. Ugyanígy *Györffy* véleményének újszerűségét sem a legjobban interpretálja *Csapodi*. V. Kovács kritikája kemény, de az, hogy felhívta a figyelmet a szigorú időrendi kutatástörténeti tárgyalás okozta aránytalanságokra, illetve a szaktudósok véleményének nem kellő hangsúlyozására, jelen sorok írója szerint teljesen jogos.

A másik bírálatot *Györffy György*től kapta az 1978-ban megjelent Anonymus-historiográfia. *Györffy* az Anonymus-kérdéssel foglalkozó tanulmányait tartalmazó gyűjteményes kötetében¹⁸ foglalkozott a kutatástörténettel, s némileg feddően jegyezte meg, hogy a gesta szerzőjét és korát illető „eltérő vélemények láttán *Csapodi* lényegében arra az eredményre jut, hogy a kérdésben a kutatás ma is egy helyben topog”¹⁹, holott a magyar medievisztika már biztosan datálja a Névtelen Jegyzőt *III. Béla* korára. A továbbiakban *Györffy* felhánytorgatja *Csapodinak*, hogy „az érvek és ellenérvek szembeállításakor olykor a téves nézetet is komolyan veszi,

17 *Karsai Géza* Anonymussal foglalkozó tanulmányai: Az Anonymus-kódex keletkezéséhez. (A P. iniciálé jelképei). = Magyar Könyvszemle, 76 (1960) 149-175. p.; Uő: Névtelenség, névregítés és szerzőnév középkori krónikáinkban. = Századok, 97 (1963) 666-677. p.; Uő: Az Anonymus-kódex első levele. = Magyar Könyvszemle, 84 (1968) 42-53. p. (A továbbiakban *Karsai*, 1968.); Uő: Ki volt Anonymus? (Az Anonymus-gesta... problémái, különös tekintettel a palimpszeszt-szövegek fototechnikai kérdésére). In: *Középkori kútfőink*, 39-59. p. (A továbbiakban: *Karsai*, 1974.)

18 *Györffy*, 1988.

19 Uo. 7-8. p.

ami az ő esetében megbocsátható (talán mert nem az Árpád-kor kutatója – T. G.), de ez lelkiismeretes lektor segítségével elkerülhető lett volna”²⁰, s bírálatának jogosságát alátámasztandó, két példát is hoz *Csapodi* téves interpretációjára. Így az érvek-ellenérvek egymást követő sorában a bíráló szerint *Csapodi* olykor az értéktelen ellenvéleményt is túlzott súllyal ismerteti. *Györffy* szerint – s ezt már V. *Kovács* is jelezte – a kutatástörténet szerzője túlzottan az egyébként szakkörökben nem sok elismerésre talált Csóka J. Lajos-féle teória²¹ hívévé szegődött, s annak nem túl megalapozott érveit meglehetősen hosszan tárgyalja könyvében.

A *Csapodi*-könyvet ért bírálatok egy fontos szempontot azonban nem vettek figyelembe, ti. hogy a mű célja elsősorban a történelem iránt érdeklődő nagyközönség tájékoztatása volt, s e feladatát szerintünk egészen igen sikeresen oldotta meg. *Györffy György* soraiból leginkább az derül ki, hogy ő az eddigi, *Anonymusszal* kapcsolatos vélemények egyfajta lexikonát, repertóriumát várta az 1978-ban megjelent historiográfiától, s kifogásait is ehhez az elképzelt – s az egykor *Sebestyén* által nagyjából meg is közelített színvonalú – kutatástörténeti összefoglalóhoz mérte.

1978 óta, tehát az e sorok írásától visszafelé számított több mint másfél évtizedben rendszeres kutatástörténetet nem írtak az Anonymus-kérdésről, s így e hiányt próbáljuk pótolni jelen tanulmánnyal.

20 Uo. 7-8. p. * jegyzet.

21 *Csóka*, 1962.; *Csóka*, 1976. Itt *Csóka* egy ismeretlen pannonhalmi iskolamestert tesz meg gestairónak, s bár már kevésbé határozottan, mint 1962-ben, továbbra is II. Béla kora utánra törekszik keltezni a gesta születését. Bővebben ld. jelen munka III. 1. fejezetét.

III. A GESTA KELETKEZÉSÉNEK KORÁRA VONATKOZÓ KUTATÁSOK

1. Főbb nézetek a gesta keletkezésének koráról az 1970-es években

Mint az előzőekből kiderülhetett, *Csapodi Csaba* 1978-ban megjelent kutatás-történeti összefoglalója 1976-ig vázolta az Anonymus-historiográfiát, s áttekintéséből többé-kevésbé világossá vált, hogy a mérvadó magyar medievisztikai kutatás a gesta szerzőjét – a prológusban sorszám nélkül szereplő néhai *Béla* király jegyzőjét²² – *III. Béla* (1173-1196) valamelyik egykori notariusával próbálta meg azonosítani, és az anonymusi mű keletkezését is ezutánra, vagyis 1196 utánra tette. A következőkben mi is a *III. Béla* kora utáni keletkezést preferáló, az 1970-es évek végén „élő” történetírói nézeteket fogjuk röviden bemutatni.

Az Anonymus-kérdéssel foglalkozó kutatók közül elsőként az éppen az általunk tárgyalt időszak kezdetén, 1977-ben elhunyt *iff. Horváth János*nak, a budapesti tudományegyetem latin filológiai tanszéke professzorának nézetrendszerét foglalkoztatjuk össze, hiszen az utóbbi fél évszázad talán legjelentősebb eredményeit ő mondhatta magáénak az Anonymus-problémák megoldásában, s az 1970-es évek nagy vitáiban is meggyőzően védelmezte saját kutatásait. 1966-os ItK-beli közleménye után először 1974-es cikkében foglalta össze argumentumait²³.

Horváth szerint „amennyiben tehát politikai, társadalomtörténeti és tegyük hozzá: bizonyos földrajzi elgondolások mérlegetése alapján *Anonymus* Gestájának keletkezési idejére és a szerzőre következtetések vonhatók le, annyiban a Gesta minden vallomása arra mutat, hogy csak *II. András* király uralkodásának első felében,

22 Die „Gesta Hungarorum” des anonymen Notars. Die älteste Darstellung der ungarischen Geschichte. Unter mitarbeit von *László Veszprémy* herausgegeben von *Gabriel Silagi*. Ungarns Geschichtsschreiber 4. Jan Thorbecke Verlag, Sigmaringen, 1991. (A továbbiakban: *Silagi*, 1991.) 28. p.: 'P. dictus magister ac quondam bone memorie gloriosissimi Bele regis notarius'. Tehát nem az SRH-t, hanem a legújabb, Németországban készült, kritikainak tekintett kiadást fogjuk jelen dolgozatban használni. (NB. *Silagi* 'P<re>dictus'-os siglafeloldását nem fogadjuk el!)

23 *Horváth*, 1974.

de minden körülmények között az 1222-i Aranybulla kiadása előtt jöhetett csak létre²⁴. A Karsai-féle nézetekkel szemben visszautasítja a P-iniciálé hármast, domonkos rendi és a XIII. század második felében működő *Pousa* bosnyák püspökre vonatkozó szimbolikáját, s kifejti, hogy „a műben magában egyetlen olyan adalék sem található, amely a domonkosokra utalna általában, vagy pláne egy domonkos rendi szerzőre, akár közvetlen, akár közvetett módon”²⁵, s elutasítja az anonymusi mű kapcsolatba hozását a domonkos fráterek keleti, „Magna Hungaria”-t kereső, 1230-as évekbeli utazásaival²⁶. Míg a gestaiban ábrázolt honfoglalási útirányt *Karsai Géza* (1905-1981) neves elődökre tekintve kapcsolatba hozta *Julianus* barát utazásaival, addig *iffj. Horváth János* szerint éppen *Anonymus*nak a XII. századi oroszországi magyar hadjáratok alapján megkonstruált honfoglalási útvonala, illetve más források alapján megszerkesztett őshaza-leírása tartalmazott a *Julianus*ék útjai nyomán már Magyarországon is biztosan helytelennek tartott olyan adatokat, amelyeket a domonkos fráterek híradásait ismerő gestaíró biztosan kijavított volna. Neves középlatin filológusunk szerint a dominikánus misszió az általuk felfedezett Magna Hungaria-ból éppen P. mester gestaírából megismert útvonalat követve tért haza, sőt bizonyos történeti-geográfiai kombinációk szerint esetleg a keleti magyarok lakóhelyének feltalálásában is volt *Anonymus* gestaíjának szerepe.²⁷ A sokat vitatott kun-kumán kérdés kapcsán *Horváth* elutasítja a XIII. században beköltöző kunok azonosítását a műben szereplő, Kijevnél legyőzött és a honfoglalás idején a magyarokhoz csatlakozó kumánokkal²⁸, hiszen a gesta alapvető történeti célzatossága (honfoglaló nemeseink birtokjogának, illetve az országvezetésbe való beleszólási jogának biztosítása²⁹) nem engedné meg, hogy a gesta XIII. század végére feltételezett elkészítése esetén honfoglaló őskként szerepeljenek a néhány évti-

24 Uo. 102. p.

25 Uo. 85. p.

26 Uo. 85-86. p.

27 Uo. 85-94. p., különösen: 94. p.

28 *Silagi*, 1991. 48-50. p. (cap. 10.)

29 *Horváth*, 1974. 95. p.; *Silagi*, 1991. 40-42. p. (cap. 6.)

zeddel korábban beköltözött kunok. Másik ellenérvként *Horváth János* a gestában szereplő kun letelepítést nyilvánítja ellentétesnek a *IV. Béla* alatt bekövetkező betelepeléssel, hiszen P. mester művében a felső Tisza-vidék, illetve Dunántúl lesz lakhelyük³⁰, s nem a XIII. századi valóságnak megfelelő Duna-Tisza köze. A Gesta genealógiai vonatkozásai is ellentmondanak az azonosításnak, mert ősi nemzetségeket tüntet fel kumánnak³¹, míg „ennek a fordítottja, hogy ti. igazolhatóan XIII. századi kumán-kunt vetített volna vissza a honfoglalás korában, egyetlen egy esetben sem fordul elő”³². Az anonymusi kumánokat *Horváth János* is a magyarokkal a Kárpát-medencébe érkező kabarokkal véli azonosíthatónak, de a gestában az ország déli területein a beköltözött magyarokkal ellenséges, *Glad* fejedelemmel szövetséges kumán etnikumról³³ ő is bizonyosnak tartja, hogy „azonosak a Fekete-tenger északi partjaitól az Aldunáig tanyázó pogány kunokkal, akik később, IV. Béla uralkodása idején valóban beköltöznek az országba”³⁴. Végül, jórészt 1966-os eredményeire³⁵ építve, kifejti, hogy a „Gestából kirajzolódó társadalmi és politikai helyzet ... minden ponton ellentétben áll az Aranybullából kirajzolódó helyzettel, s így a Gesta az Aranybulla (1222) megjelenése után semmiképpen nem jöhetett létre. Éppen ellenkezőleg: a Gestának az Aranybullát jó néhány évvel megelőző időszakaszban kellett létrejönnie II. András király uralkodásának azon éveiben, amikor még a király ... [új elvek] (nove institutiones) szerint akarta berendezni országának gazdasági rendszerét és társadalmi struktúráját, az ország javainak általános felosztása útján, ahogy azt a Gestában nyomatékos hangsúllyal közölt vérszerződés második pontja kimondja...”³⁶

30 Pl. Bors vezér, uo. 86. p. (cap. 34.)

31 Pl. az Abákat, uo. 84. p. (cap. 32.)

32 *Horváth*, 1974. 96. p.

33 *Silagi*, 1991. 104. p. (cap. 44.)

34 *Horváth*, 1974. 98. p.

35 *Horváth*, 1966. 274-276. p.

36 *Horváth*, 1974. 102. p.; *Silagi*, 1991. 40. p. (cap. 6.): 'Secundus status iuramenti sic fuit, ut quicquid boni per labores eorum acquirere possent, nemo eorum expers fieret'.

Az 1974-es Horváth János-tanulmány tehát több érdekes új argumentumot is felvetett. Fő célja a Karsai Géza-féle, szerzőjelöltre vonatkozó nézetek³⁷ megcáfolása volt, s e részét a dolgozatnak mi már részletesen nem értékeltük, hiszen ezt a Csapodi-historiográfia megtette³⁸. A tanulmány jelentőségét növeli, hogy a Karsai-féle vélemény megsemmisítő bírálatát tartalmazó cikk e századi középletin filológiánk óriásának utolsó, *Anonymussal* foglalkozó megnyilatkozása, eredményeinek újbóli és végleges összefoglalása. Felhívánk arra is a figyelmet, hogy a cikkben Horváth elutasítva az általunk alább ismertetendő Györffy György- és Váczy Péter-féle datálási javaslatokat, már nem „zárta be” szigorú időhatárok közé az anonymusi mű keletkezését (mint ismeretes, 1966-ban ez az intervallum 1215-1217 volt)³⁹, egyértelmű terminus ante quemnek az Aranybulla kiadását tekintette⁴⁰.

Györffy György, aki az 1970-es években is a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének munkatársaként folytatta az Árpád-kori magyar történelemre és történeti földrajzra vonatkozó kutatásait, alapjaiban más képet rajzolt *Anonymus* gestájáról. Erre vonatkozó nézeteit több tanulmányban fejtette ki⁴¹. 1970-ben megjelent dolgozatában Horváth János és Sólyom Károly 1966-ban napvilágot látott cikkei⁴² legnagyobb érdemének azt tekintette, miszerint: „Újabb bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy a Gesta minden szálával a XII-XIII. század fordulójának magyar társadalmához kapcsolódik”⁴³, de a Horváth- és Sólyom-féle

37 Karsai, 1974.

38 Csapodi, 1978. 124-129. p.

39 Horváth, 1966. 276. p. Mivel Péter győri püspök szerzőjelöltségét fenntartani látszott, s a főpapról „utolsó” biztos adatunk az, hogy 1219-ben már más tölti be a győri püspöki tisztséget (uo. 277. p.), Péter valószínűsíthető, a király szentföldi útján bekövetkező halála (1217-1218) a gesta írását mindenképpen az 1210-es évek közepére keltezi.

40 Ld. 36. jegyzetet

41 Györffy, 1965. = Györffy, 1988. 67-100. p.; Györffy, 1970. = Györffy, 1988. 28-52. p.; Györffy, 1975.

42 Horváth, 1966.; Sólyom Károly: Új szempontok az Anonymus-probléma megoldásához. = Irodalomtörténeti Közlemények, 70 (1966) 54-84. p. (A továbbiakban. *Sólyom*, 1966.)

szerezőjelöltet (*Péter* győri püspök) nem fogadta el. Helyette sajátos bizonyítási eljárással, amely jórészt az anonymusi gesta helyismereti térképén általa túlreprezentáltak tartott Óbuda helység ismeretén és egy 1124-es hamis oklevél tanúságán alapult, egy általa létezőnek feltett *Péter* óbudai prépostot azonosított a Névtelen Jegyzővel⁴⁴. Mivel más kombinációk alapján a főpap óbudai működését 1186-1211 közé tette⁴⁵, *Györffy* szerint a gesta keletkezésének is ez lehetett tágabb időhatára. A mű társadalomszemléletét és célzatosságát is másképpen ítélte meg, mint Horváth János⁴⁶; Anonymus szerinte nem a *II. András* királyhoz (1205-1235) köthető reformok propagátora, hanem az „ősi, de genere jogon birtokló rétegé, amely az új rend haszonlesőitől, a nyugatról a királyné kíséretében bejött «zabáló» udvaroncoktól féltette befolyását és birtokait”⁴⁷, s e réteg érdekében fogalmazódtak meg az anonymusi mű pusztaszeri pontjai. A vérszerződés negyedik pontja pedig a keletkezés kronológiai meghatározását segíti, hiszen ez⁴⁸ „állásfoglalás Imre király mellett az ellene törő Endre herceggel szemben”⁴⁹. A gesta más helyén pedig a gyermekként megkoronázott király intézményének történeti kidolgozása (a gyermek *Zolta Árpád* életében való vezérré tétele⁵⁰) keltezi a művet *Imre* király (1196-1204) és *András* herceg viszálykodása, a gyermek *III. László* (1204-1205) megkoronázásának idejére. A fentiekből a tudós szerint nyilvánvaló, hogy csakis *Imre* király híve lehetett a prépost. *Györffy* szerint a későbbiekben *II. András* fia, *Béla* koronázásának (1214) már nem volt jelentősége, és az 1210-es évtized főbb szereplőinek és eseményeinek (pl. *Bánk* bán) teljes hiánya is feltűnő. Véleménye szerint, ha az

43 *Györffy*, 1970. = 1988., 40. p.

44 Uo. 41-46. p. Bővebben ld. jelen dolgozat IV. 1. fejezetét.

45 Uo. 45. p.

46 Uo. 47-48. p.

47 Uo. 47. p.

48 *Silagi*, 1991. 40. p. (cap. 6.): 'Quartus status iuramenti sic fuit, ut si quis de posteris eorum infidelis fieret contra personam ducalem et discordiam faceret inter ducem et cognatos suos, sanguis nocentis fuderetur...'

49 Ld. a 47. jegyzetet.

50 *Silagi*, 1991. 120. p. (cap. 52.)

egész, a szerzőjelöltre vonatkozó elgondolás megalapozott, akkor az *Imre* király által az óbudai prépostságnak adományozott (s *II. András* által uralkodása kezdetén rövid időre visszavett!) Óbuda egyfajta „szerzői honoráriumnak” is tekinthető a szilárdan *Imre*-párti ideológiát tükröző „*Gesta Hungarorum*”-ért⁵¹. Végezetül megállapíthatjuk, hogy *Győrffy György* érvrendszere alapján a gesta elkészülte csakis 1200-1204 közötti időre tehető – bár ő tartózkodott a pontos, évszerinti datálástól –, hiszen a fenti érvelésből következően (propaganda a gyermek *László* királlyá tételéért stb.) mindenképpen *Imre* uralkodásának második felére tehető a keletkezés. Ha a neves kutató gondolatmenete szerint folytatjuk tovább a keltezési kísérletet, a király és *András* herceg közötti viszály kieleződése (1203 októberétől 1204 november végéig, *Imre* király elhunytáig, vagy esetleg 1205 májusáig, a gyermek *III. László* haláláig⁵²) sarkallhatta a meglehetősen sok bizonytalansági tényezővel terhelt azonosítási kísérlet jelöltjét a gesta megírására⁵³.

Az 1970-es évek első felének harmadik datálási elképzelése *Váczy Péter* nevéhez fűződik. Az ELTE nyugalmazott professzora az eddigiektől eltérő jellegű korjelző adatok segítségével hívásával próbálta meg a „*Gesta Hungarorum*” keletkezésének időpontját meghatározni⁵⁴. Elsőként Pannonhalma gestabeli nevét⁵⁵ vizsgálva kísérelte meg az anonymusi munka megírását konkrét időszakaszhoz kötni. A P. mester által használt „*Mons Sancti Martini*” névalakra, amely csak a XIII. században fordul elő oklevelekben, joggal figyelt fel *Váczy*, mint korjelző adatra. „Mindössze öt olyan esetről tudunk,” – írja a professzor – „amikor az apátság nevét a gestaíró módjára *Mons Sancti Martini* alakban foglalták írásba. Az öt oklevél

51 Ld. a 46. jegyzetet.

52 A korszak viharos történetére ld. Magyarország története tíz kötetben. Előzmények és a magyar történet 1242-ig. Főszerk.: Székely György. Szerk.: Bartha Antal. I/2. Akadémiai Kiadó. Bp., 1984. (A vonatkozó rész *Kristó Gyula* munkája) 1270-1272. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1984.)

53 Az egészre ld. még *Csapodi*, 1978. 118-119. p.

54 *Váczy Péter*: Anonymus és kora. In: *Középkori kútfőink*, 13-57. p. (A továbbiakban: *Váczy*, 1974.)

55 *Silagi*, 1991. 114. p. (cap. 50.): 'Dux autem Arpad et sui milites sic eundo iuxta Montem Sancti Martini castra metati sunt...'

közül három királyi az 1213., illetve 1223. évből, a másik kettő 1226-ban kelt nádori kiadvány⁵⁶. Mivel az 1213-ból származó két diploma nem teljesen kifogástalan hitelű, *Váczy Péter* bravúros diplomatikai és szfragsztikai érvekkel valószínűsíti, hogy „a két átiratot nem is fogalmazták 1213 körül, hanem csak 1220 körül”⁵⁷, s minthogy emiatt az 1223-as forrás diplomatikai hitele is megrendül, a „következő korjelző dátum ... 1226”. Az okleveles adatok a Névtelen Jegyző munkáját biztosan datálják 1220-1226 közé, mivel „e sorozatnál Gestánk pannonhalmi adata nem lehet sokkal korábbi, de sokkal későbbi sem, hiszen a sorozat adatai szorososan követik egymást, mindannyi 1220 köré csoportosul”⁵⁸.

Váczy Péter szerint a sajátos Pannonhalma-elnevezés nem az egyetlen korjelző adat a „Gesta Hungarorum”-ban, amely a művet *II. András* korára keltezi. *Anonymus* művében két helyen is előfordul a Fekete-tenger elnevezés⁵⁹, azonban ez a megnevezés „teljességgel ismeretlen nemcsak az ókorban, hanem a középkorban is a XIII. század közepéig, nem fordul elő sem a keleti (mohamedán, görög, szláv), sem a nyugati (latin, újlatin, germán) irodalomban”. *Váczy* szerint ebből az következik, hogy P. mester e földrajzi névvel a „magyar egyház kun missziója révén” találkozhatott, „mely közvetlenül a domonkosok magyarországi betelepülése után, 1220 körül, nagy erővel indult meg”⁶⁰. Az 1220-as évek magyarok és kunok közötti politikai érintkezései szintén valószínűsíthetők, hogy a Fekete-tenger török neve (quara tengiz) ezúton vált ekkorra ismertté Magyarországon.

56 *Váczy*, 1974. 21. p.

57 Uo. 25. p.

58 Uo. 30. p.

59 *Silagi*, 1991. 32. p. (cap. 1.): 'Scythia igitur maxima terra est, que Dentumoger dicitur, versus orientem, finis cuius ab aquilonali parte extenditur usque ad *Nigrum Pontum*.' Uo. 106. p. (cap. 44.): 'Et insuper legatos suos miserunt (sc. Zuard et Cadusa – T. G.), ut eis licentiam daret in Greciam eundi, ut totam Macedoniam sibi subiugarent a Danubio usque ad *Nigrum Mare*.'

60 *Váczy*, 1974. 31. p.

A mű keletkezéséhez a professzor utolsóként a vlachok anonymusi névváltozatát javasolta felhasználni. A gestában több, sokszor vitatott helyen fordul elő ezen nép megnevezése⁶¹, s korjelző abban az értelemben, hogy „kezdetben a latin írásbeliség területén, így nálunk is a név görög formája terjedt el, s idővel váltja ezt le a valachi latinos alak”⁶². Ez a görögös névalak pedig a 'Blac', 'Blach', és okleveleinkben 1222-ben, illetve az 1220-as években végig e formában található, de 1234-ben már 'Walati', 'Walathi' alakban találkozunk vele. Váczy szerint „nyilvánvaló tehát, hogy P. magister nem írhatta művét *II. András* halála után. Ebben az esetben ugyanis már nem Blach alakban írta volna le írásban a vlach nevet.”⁶³

Váczy tanulmányát – megjelenésének időpontjából következően – már a Csapodi-kutatástörténet is tárgyalta⁶⁴, de talán nem szükségtelen felhívunk arra a figyelmet, hogy Váczy Péter tulajdonképpen nem szűkíti le a gesta keletkezését a Pannonhalma-problémánál felvetett 1220-1226 közötti időre, hiszen a Fekete-tenger név anonymusi használata a fenti érvrendszer szerint leginkább az 1220-as évek végére, míg a vlach-névváriáns akár az 1230-as évek első feléig kitolhatja P. mester munkájának keletkezését.

Ifj. Horváth János 1974-es tanulmányában reflektált Váczy – általa valószínűleg még kézirat formájában megismert – dolgozatára. Horváth továbbra is fenntartotta azon véleményét, miszerint az Aranybullának az anonymusi munkában található tendenciákkal ellentétes rendelkezései mindenképpen az 1222-es időpont elé datálják a mű keletkezését. A neves filológus szerint a gestában szó sincs békés magyar-kun viszonyról, amely Váczy szerint a milkói püspökség alapításában, egyes kun vezetők megkeresztelkedésében öltött volna testet. Horváth szerint „a fekete-tengeri délkeleti kumánok Anonymus művében ... a [honfoglaló] magyarok ellen-

61 Silagi, 1991. 48. p. (cap. 9.): 'Blachii'; 74. p. (cap. 24.): 'Blachus'; 76. p. (cap. 25.): 'Blasii'; uo. (cap. 26.): 'Blacorum'; 104. p. (cap. 44.): 'Blacorum'.

62 Váczy, 1974. 35. p.

63 Uo. 36. p. Az egyszer előforduló 'Blasii' alakváltozatot a franciából átvettnek tartja Váczy Péter.

64 Csapodi, 1978. 129-131. p.

ségeiként szerepelnek”⁶⁵, s itt a békés kapcsolatok létrejöttét a kunokkal-kumánokkal legfeljebb a térítő püspökség megalapítása utáni időben feltételezhetjük, amely azonban a „Gesta Hungarorum”-ban már nem tükröződik. Vagyis összefoglalóan: „a fekete-tengeri kumánokkal való békés viszony kezdete, az 1225-1228-as évek időköze, Anonymus műve létrejöttének legfeljebb terminus ante quem-je lehetne...”⁶⁶. Határozottan elutasítja a Pannonhalma-névvariáns korjelző szerepét is. A „Pannonhalmára használt mons sancti Martini megjelölés aligha bírhat jelentőséggel, mivel a mons sacer mint Szt. Márton egykori tartózkodási helye már István nagyobb legendájában (c. 8. vö. SRH II. 383.) és az ezt követő Hartvik-féle István király legendában (c. 8. vö. SRH II. 409.) is előfordul” és ez „Anonymusnál mindenképpen korábbi adat”⁶⁷. A fentiek szerint *iff. Horváth János* tehát teljesen elvetette a Váczy-féle kormeghatározási kísérlet minden elemét.

A korszak utolsó, említésre méltó keltezési próbálkozása *Csóka J. Lajos* (1904-1980) nevéhez fűződött. Ő, mint közismert, a Pannonhalmi Szent Benedek Rend tagjaként, a rend levéltárosaként folytatta történetírói tevékenységét⁶⁸, s egyik utolsó szakmai megnyilatkozása is P. mester gestájához fűződött⁶⁹. Munkásságának *Györffy György* által adott értékelésével, miszerint „krónikáink kutatói az érdemes Csóka J. Lajos ... vaskos könyvével alig foglalkoznak, mivel módszere vitatható és eredményeit lokálpatriotizmusa határozza meg”⁷⁰, nagyrészt egyet kell értenünk, de hangsúlyozandó: *Csóka* nem egy műkedvelő történész, hanem komoly és koncepciózus filológus volt, akinek azonban teljesen egyoldalú – Pannonhalma-cen-

65 *Horváth*, 1974. 98. p.

66 Uo. 99. p.

67 Uo. A Szent István legendában szereplő 'in loco, qui Sacer Mons dicitur' szöveget *Váczy Péter* későbbi betoldásnak tartja (*Váczy*, 1974. 14. p.).

68 *Csóka*, 1962., illetve 1976. Itt kell megemlíteni kutatásai monografikus összefoglalását: A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI-XIV. században. Irodalomtörténeti Könyvtár 20. Akadémiai Kiadó-MTA Irodalomtudományi Intézete. Bp., 1967. (A továbbiakban: *Csóka*, 1967.).

69 *Csóka*, 1976.

70 *Györffy*, (1948) 1993. 183. p. 6. jegyzet.

trikus – képe volt középkori történetírásunkról. Az 1970-es évek végén – kissé elbizonytalanodva – már egyedül képviselte a magyar medievisztikában a gestát a XII. század közepére datáló – tehát *Anonymust II. Béla* (1131-1141) jegyzőjének tartó – nézetet. Miután *Csapodi Csaba Csóka* eredményeit részletesen tárgyalta kutatástörténetében⁷¹, illetve mivel a tudós bencés eredményei és keltezése a fentiek értelmében visszhang nélkül maradtak a magyar középkorkutatásban, azokat jelen sorok írója sem kívánja e helyen részletesen ismertetni. Utolsó véleménynyilvánítása azonban álljon itt 1976-ból: „... hogy a [Bele regis notarius] kinek: II. vagy III. Bélának volt-e jegyzője, már nem lehet ... egyértelműen eldönteni. A *Gesta Hungarorum* nyelvezete és stílusa ugyanis sokkal inkább II. Béla jegyzőjére utal, egyes tárgyi vonatkozásai viszont III. Béla korára, illetőleg az azt követő időre engednek következtetni”⁷².

2. A gestát III. Béla kora utánra keltezők kutatásai az elmúlt másfél évtizedben

A fenti fejezetcím kissé félrevezetőnek tűnhet, ugyanis szó szerint értelmezve, a fenti intervallum 1196. április 23-tól, *III. Béla* király halálától⁷³ egészen az általunk kitűzött kutatástörténeti időszak végéig, 1993. december 31-ig terjedhet. A félreértések elkerülése végett leszögezzük, hogy itt azokat a történetírói nézeteket fogjuk bemutatni, amelyek az elmúlt több mint tizenöt évben *Anonymus* „*Gesta Hungarorum*”-ának keletkezését 1196, *III. Béla* király halála és 1241, a tatárjárás bekövetkezése közé keltezték, természetesen különböző történeti-filológiai módszerek segítségével hívásával. Bevezetésképpen megállapíthatjuk, hogy az általunk is

71 *Csapodi*, 1978. 101-107.p., 136-142. p. (ez utóbbi helyen a historiográfus saját megjegyzéseivel)

72 *Csóka*, 1976. 201. p.

73 Magyarország történeti kronológiája (a kezdetektől 1970-ig). Főszerk.: Benda Kálmán. I. A kezdetektől 1526-ig. Szerk.: Solymosi László. Akadémiai Kiadó. Bp., 1981. 124. p. (A továbbiakban: *Mo. tört. kronológiája*)

mérvadónak tartott magyar medievisztikai kutatás az elmúlt korszakban is *III. Béla* kortársának képzelte el a gesta szerzőjét, de továbbra is jelen voltak – ahogy alább mi is beszámolunk róla – a *IV. Béla* kora utáni keletkezést preferáló vélemények.

1979-ben jelent meg a szegedi tudományegyetem folyóiratában az ottani középkori magyar történeti tanszék professzorának, *Kristó Gyulának Anonymussal* foglalkozó tanulmánya⁷⁴. *Kristó* ekkor már másfél évtizede jelentkezett a szaklapokban a magyar őstörténetet, illetve a XI-XIV. század magyar történetét tárgyaló dolgozataival, és munkásságának máig egyik meghatározó vonulatát alkotja a középkori magyar történetírás kutatása. Így mind egyetemi doktori⁷⁵, mind kandidátusi disszertációját⁷⁶ e tárgykörből készítette el. Itt értékelésre kerülő tanulmánya egyfajta összegzése volt *Anonymussal* kapcsolatos nézeteinek, és új szempontokat hozott fel a gesta datálására.

74 Szempontok Anonymus Gestájának megítéléséhez. = Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica (A továbbiakban: AUSZ. AH.), 66 (1979) 45-59. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1979.)

75 Anjou-kori krónikáink. = Századok, 101 (1967) 457-504. p.

76 A történeti és politikai gondolkodás elemeinek fejlődése krónikairódmunkban. Kandidátusi értekezés és tézisei. Bp., 1968. *Kristó* egyéb, 1979-ig megjelent fontosabb, középkori történetírással foglalkozó könyvei, cikkei: Korai levéltári és elbeszélő forrásaink kapcsolatához. = AUSZ. AH., 21 (1966) 1-27. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1966.); Az Exordia Scythica, Regino és a magyar krónikák. = Filológiai Közöny, 16 (1970) 106-115. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1970. /Exordia/); Ősi epikánk és az Árpád-kori íráshagyomány. = Ethnographia, 81 (1970) 113-112. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1970. /Ősi epika/); Anonymus magyarországi írott forrásainak kérdéséhez. = Magyar Könyvszemle, 88 (1972) 166-174. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1972. /Anonymus/); I. István és családja Árpád-kori történetírásunkban. = AUSZ. AH., 40 (1972) 51-74. p.; Kézai Simon és a XIII. század végi köznemesei ideológia néhány vonása. = Irodalomtörténeti Közlemények, 76 (1972) 1-22. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1972. /Kézai/); XI-XIII. századi epikánk és az Árpád-kori írásos hagyomány. = Ethnographia, 83 (1972) 53-70. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1972. /XI-XIII. sz-i epika/); Egy 1235 körüli Gesta Ungarorum körvonalairól. (Riccardus és Albericus tanúsága). In: *Középkori kútfőink*, 229-238. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1974.); Legitimitás és idoneitás. (Adalékok Árpád-kori eszmetörténetünkhöz). = Századok, 108 (1974) 585-621. p.; História és kortörténet a Képes Krónikában. Gyorsuló idő. Magvető Könyvkiadó. Bp., 1977. (A továbbiakban: *Kristó*, 1977.); Rómaiak és vlachok Nyesztornál és Anonymusnál. = Századok, 112 (1978) 623-658. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1978. /Rómaiak/); Volt-e a magyaroknak ősi hun hagyományuk? In: Előmunkálatok a magyarság néprajzához 3. Mítosz és történelem. Szerk.: Hoppál Mihály-Istvánovits Márton. Bp., 1978. 55-64. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1978. /Hun-hagyomány/).

Kristó dolgozatában először a főként *I. Tóth Zoltán* (1911-1956) egykori budapesti történészprofesszor által képviselt interpoláció-elméletet⁷⁷ utasította el, kijelentve, hogy „Anonymus jelenleg ismert gesta-ja egy végtében készült, interpolációktól mentes, az író szándéka szerint teljes, lezárt alkotás. A gesta egy pontjára nézve megállapított keletkezési időpont tehát a gesta egészére nézve érvényes”⁷⁸. A szegedi professzor szerint a gesta-ban található, húsznál is több, a mű keletkezési idejét jelentő jelenre való utalás közül három látszik „kronológiailag használhatónak”.

Az első egy negatív jellegű időrendi érv, amely az anonymusi munka 50. fejezetében olvasható egyik passzusra vonatkozik. *Kristó* azt a már sokat vitatott, és az általunk historiográfiai szempontból vizsgált periódusban is többször előtérbe került fejezetet nyilvánítja a datálás szempontjából értéktelennek, amelyben a honfoglaló magyaroknak a murai karantánok elleni betöréseiről, azon területnek a gesta írásáig, mint jelenig való bírásáról⁷⁹ olvashatunk. Ahogy áttekintésében *Kristó* is megállapítja, e rész főleg a „Gesta Hungarorum” II. *Béla* kora utáni keletkezését vallók érvelésében játszott komoly szerepet a XIX. században, hiszen II. *Géza* (1141-1162), azaz éppen II. *Béla* közvetlen utódának uralkodása idején foglalt *Pettaui Frigyes* területeket a Muraköz mellett. A múlt század végén azonban a magyar medievisztikai kutatás kiderítette, hogy *Anonymus* a „murai karantánok” népvnevét *Regino* prümi apát, X. századi történetíró munkájából vette át⁸⁰, alaposan elrontva

77 *Inokai Tóth Zoltán*: Tuhutum és Gelou. Hagyomány és történeti hitelesség Anonymus művében. = Századok, 79-80 (1945-1946) 21-84. p. (A továbbiakban: *I. Tóth*, 1945-46.); különösen: 26-33. p. Itt *I. Tóth* a gesta 24-27., illetve kisebb mértékben a 21-23. fejezetéről véli úgy, hogy a gesta szövegállagának későbbi, bár stíluskritikai megfontolások alapján a mű szerzőjétől származó része.

78 *Kristó*, 1979. 46. p.

79 *Silagi*, 1991. 114. p. (cap. 50.): 'Sed et Carinthinorum Moroenensium fines crebris incurisibus irripuerunt (sc. dux Arpad et sui milites – T. G.) , quorum multa milia hominum in ore gladii occiderunt, presidia subverterunt et regiones eorum possiderunt, et usque in hodiernum diem adiuvante domino potenter et pacifice posteritas eorum detinet.'

80 A történetíró adatát a 889-es évhez ld. Reginonis abbatiss Prumiensis Chronicon cum continuatione Treverensi. Hg. Friedrich Kurze. MGH SS rerum Germanicarum in usum

forrása eredeti szövegét, s így a morvák *Regino* által említett nevét – miután ezt *Anonymus* már valószínűleg nem ismerte – a Mura folyóra értelmezte. *Reginonak*, mint forrásnak a megtalálása jórészt a történeti hitelt vette el *Anonymus* tudósításától, s a további kutatók (így *Pauler Gyula* is) további érveket hoztak fel a hely XII. századra vonatkozó forrásértéke ellen (miszerint a tudósítás nem *II. Béla* kora melletti, hanem éppenséggel *IV. Béla* időszaka elleni érv a *Karinthia*, és nem a XIII. században az e területre használatos *Styria* elnevezés használata miatt stb.). *Kristó* szerint problematikus az anonymusi fejezet jelenre való utalása a területek birtoklása kapcsán, hiszen Stájerország éppen *IV. Béla* uralkodása idején (1254) jutott magyar kézre. *Kristó* határozottan visszautasítja a *IV. Béla* korára való keltezést, bár megállapítja, hogy két utolsó *Béla* királyunk kora közötti érvelésben „sokkal nehezebb ... perdöntő bizonyítékokat III. Béla kora javára felsorakoztatni (mint *II. és III. Béla* idejének összehasonlításakor – T. G.), s ha az ilyennek tűnő érvek sorában inkább a bizonyító eljárásban nem teljes értékű negatívumok dominálnak is (hogy ti. nincs kétségtelen nyoma a gestában sem a tatárjárásnak, sem *IV. Béla* uralkodása sajátos problematikájának), mégis számos pozitív argumentum vall ebben az összevetésben III. Béla mellett: a – jól kidolgozott – terminológiai megfelelések mellett a III. Béla uralkodása körüli idők tükröződése *Anonymus* gestájában”⁸¹. A „murai karantánok”-at említő helyre vonatkozólag így *Kristó* a korábbi érvek mellé harmadikként a „jelen időre történő indokolatlan és megtévesztő utalást” állítja, s fosztja meg így korjelző szerepétől⁸².

Anonymus következő, *Kristó Gyula* által korjelzőnek tartott adata a gesta I. fejezetében található, ahol arról olvashatunk, hogy *Attila* magának a Duna mellett, a hévizek fölött állított királyi székhelyet, s „ezt magyar nyelven most Budavárnak mondják, a németek pedig Ecilburgnak hívják” (*Pais Dezső* ford.)⁸³. Óbudát *Attila*

scholarum 50. 132. p.: 'Caranthanorum, Marahensium ac Vulgarum fines crebris incursionum infestationibus irrumpunt'.

81 *Kristó*, 1979. 46-47. p.

82 Uo. 47-49. p. Idézet: 48. p.

83 *Silagi*, 1991. 32. p. (cap. 1.): '...rex Athila ... regalem sibi locum constituit iuxta Danubium

várával (Ecilburggal) német és osztrák szerzők azonosították először, mégpedig az 1189-ben (a harmadik keresztes hadjárat idején) Magyarországon is megforduló *Lübecki Arnold* és az ún. *Anspertus*. Ez az időpont terminus post quem az Ecilburg elnevezésre, s így Magyarországon való ismertté válását is csak ezutánra tehetjük. *Kristó* professzor tehát joggal állíthatta, hogy a „névtelen jegyző II. Béla jegyzőjeként nem jegyezhetné volna le gestájában Óbuda német nevét”⁸⁴.

Harmadik, biztosnak tartott kormeghatározó elemet a „Gesta Hungarorum” 9. fejezetében mutatott ki a szegedi professzor. A múltban, és a cikk 1979-es megjelenése óta is többször vitatott rész így hangzik: „Attila király halála után a rómaiak Pannónia földjét legelőknak hívták azért, mivel nyájaik Pannónia földjén legeltek. És joggal mondhatták Pannónia földjéről, hogy az a rómaiak legelője, hiszen éppen most is a rómaiak legelnek Magyarország javaiból” (*Pais Dezső ford.*)⁸⁵. *Kristó* röviden bemutatja az e részeket eddig magyarázni kívánó történetírói véleményeket. A „rómaiak”-on eddig már értettek 1147-ben Magyarországon járt német kereszteseket, a római pápaság képviselőit, és a király környezetébe jutó, eredetileg királynéi kíséretet alkotó, nagy birtokadományokban részesülő, 1200 körül nyugatról beköltöző lovagokat. Ez utóbbi nézetet *Györffy György* képviselte⁸⁶, s miután *Györffy* – mint fentebb is láthattuk – az *Imre* király kori gestakeletkezést vallja, *Kristó* szerint nála „III. Béla antiochiai és francia, továbbá *Imre* aragóniai feleségével bejött lovagokra kellene gondolnunk”. Ez viszont lehetetlen, hiszen ezek neve a magyarországi latinságban ’Latinus, Gallicus’ volt, s nem ’Romanus’. *Kristó* szerint – s ezt már korábban kifejtette⁸⁷ – a ’Romani’-n

super Calidas Aquas et omnia antiqua opera, que ibi invenit, renovari precipit et in circuitu muro fortissimo edificavit, que per linguam Hungaricam dicitur nunc Buduvar et a Theonicis Ecilburgu vocatur.’

84 *Kristó*, 1979. 49-50. p. Idézet: 50. p.

85 *Silagi*, 1991. 48. p. (cap. 9.): ‘... post mortem Athile regis terram Pannonie Romani dicebant pascua eo, quod greges eorum in terra Pannonie pascebentur. Et iure terra Pannonie pascua Romanorum esse dicebatur, nam et modo Romani pascentur de bonis Pannonie.’

86 *Györffy*, 1965. = 1988. 80. p.

87 *Kristó*, 1978. (Rómaiak) 631-632. p.

német-római birodalmi alattvalót kell értenünk, s ha a királyné kíséretében bejött lovagokra vonatkozó teóriát elfogadjuk, akkor „a számba jöhető időszak (II. Béla tág értelemben vett kora) királynéi közül egyedül II. András feleségére, Gertrúdra illik e minősítés”. Az *Andechs-Meráni* hercegi házból származó későbbi királyné 1200 körül lett *András* herceg felesége, de befolyása csak férje trónralépte után, 1205-től vált jelentőssé. Közismert családja iránti kedvezése; öccse, *Bertold*, aki aquilejai pátriárkaként halt meg a század közepén, 1206-tól az ország második egyházmegyéjének irányítója volt kalocsai érsekként, de több más testvére is töltött különböző okokból hosszabb-rövidebb időt Magyarországon. Nemcsak ők, de más „merániak” is (pl. a szepesi prépost) komoly birtokadományokat kaptak. Németek iránti bőkezűségét egy irányában kevés negatív elfogultsággal vádolható német krónikás is dicsérte⁸⁸. Tehát *Anonymus* műve 9. fejezetében tett utalása valószínűleg *Gertrúd* királynéi működésére vonatkozik. A korszak 1213. szeptember 28-án, a *Gertrúd* elleni halálos merénnyel zárult le⁸⁹, tehát *Kristó* szerint a gesta megírásának terminus ante quem-je is ez lehet. *Kristó* kísérletet tesz az anonymusi mű feltételezett keletkezési idejének szűkítésére is. Elfogadja *ifj. Horváth János*nak azon eredményeit, amelyek a „Gesta Hungarorum” célzatossága és *II. András* „új berendezkedés”-e közötti párhuzamokat bizonyítják, viszont elveti a gesta 1215-1217 közötti időszakaszra való keltezését. Miután a „meráni” korszak terminus post quem-je 1205, a ’nove institutiones’ politikájának kiteljesedése 1208-1209, a királynéi befolyás tetőpontja 1208-1211 (hiszen *Gertrúdnak* ekkor összesen három testvére tartózkodott Magyarországon); így *Kristó Gyula* szerint „nagy valószínűséggel állítható tehát, hogy a gesta 1210 táján készült, s az 1208/9-1213 közti fél évtized terméke”⁹⁰.

88 A korszak történetére összefoglalóan ld. *Kristó*, 1984, 1280-1287. p.

89 *Mo. tört. kronológiája*, 131. p.

90 *Kristó*, 1979. 50-53. p. Idézet: 51., 53. p. Ugyanezen eredmények rövid összefoglalása: Ki volt és mikor élt Anonymus? = *História*, 1 (1979/2.) 14-16. p.

Közel másfél évtizeddel első, *Anonymusszal* kapcsolatos megnyilatkozása után *Sólyom Károly* is újabb cikkben fejtette ki nézeteit⁹¹. *Sólyom* talán az egyetlen „szakmán kívüli” kutató (hiszen évtizedekig a váci gimnázium matematika-tanáraként működött), aki a XX. században maradandó feltevésekkel gazdagította az Anonymus-kérdést, s 1966-os tanulmánya egyenrangú érvekkel támogatta meg *iff. Horváth János* szerzőjelöltjének személyét (*Péter* győri püspök). Miután újból csak 1979-ben nyilatkozott meg a kérdésben, korábbi eredményeinek is e helyen kell rövid összefoglalását adnunk.

Sólyom 1966-ban – s erre nem mindig figyelt fel a későbbi kutatás – a gesta megírásának időpontját tekintve más álláspontot foglalt el, mint a nagy tanulmányát vele egyazon folyóirat-számban publikáló *iff. Horváth János*⁹². *Sólyom Károly* már dolgozatának első oldalán kifejtette, hogy „Szilágyi Loránd annyira meggyőző érvekkel mutatta ki, hogy a Gesta megírásának 1196 és 1203 közé kellett esnie, hogy ma már ebben komolyan kételkedni alig lehet”⁹³. Azonban dolgozata további részében – főként jelöltjének, *Péter* győri püspöknek az életpályájából következőleg – tovább szűkítette ezt az intervallumot. Mivel feltételezte, hogy „Anonymus (azaz *Péter* – T. G.) tagja volt – természetesen még mint fiatal klerikus – annak a küldöttségnek, amely 1197-ben vagy 1198-ban Aragóniában járt, s Konstanciát (Imre király aragón származású feleségét – T. G.) Magyarországra hozta”, illetve ebből arra következtetett, hogy ekkor volt lehetősége megismerkedni az ottani krónikás irodalommal⁹⁴, *Péter* püspök életrajzi adatainak összeállításánál a gesta megírását szerzőjelöltjének fentebbi utazása és királyi kancellári működése, vagyis 1198-1202 közé datálta. Azaz ő *Horváth* keltezésénél közel két évtizeddel korábbra tette P. mester munkájának keletkezését, és a később publikált Györfly-tanulmá-

91 *Sólyom Károly*: Megjegyzések Györfly György két Anonymus-tanulmányához. = Irodalomtörténeti Közlemények, 83 (1979) 187-194. p. (A továbbiakban: *Sólyom*, 1979.)

92 *Horváth*, 1966.

93 *Sólyom*, 1966. 54. p.

94 Uo., 70. p. A spanyol-aragón krónikák felhasználását a „Gesta Hungarorum”-ban *Györfly János* mutatta ki (*Györfly*, 1948. 90-96. p.).

nyok datálásától is eltért. A kutató *Imre* király urakodásának első felét tette meg az anonymusi mű születési idejéül. *Sólyom* 1979-es cikke épp *Györffy Györggyel* vitatkozik, főként az eltérő szerzőjelöltek tekintetében, és itt újból fentebbi nézetét ismétli meg, kifejtve, hogy *Péter* nem győri püspökként foglalkozott irodalommal, és „1215 körül aligha írhatta meg a Gestát”⁹⁵.

1984-ben jelent meg az elmúlt korszak hivatalos, „akadémiai” Magyarország-történetének első része két kötetben. A történészek, egyetemi hallgatók által csak „tízkötetes”-ként emlegetett Magyarország-történet e kötetének megírását még az 1970-es években kezdték meg a kijelölt szerzők, így többek között *Györffy György* és *Kristó Gyula*. A könyvnek sajátos színt kölcsönöz, hogy a honfoglalástól *Kálmán* király (1095-1116) uralkodásának végéig *Györffy* foglalta össze a magyar történetet, az ezt követő időszakot (a tatárjárásig) pedig a vele számos történeti kérdésben vitát folytató *Kristó Gyula* írta meg. A „Gesta Hungarorum”-mal kapcsolatos véleményeket így *Kristó Gyula* foglalta össze.

A professzor e helyen is az 1979-es tanulmányban kifejtetteket tette közzé. Így *Gertrúd* történetének tárgyalásakor már *Anonymust* is forrásnak tünteti fel a meráni németek, azaz a „rómaiak” magyarországi garázdálkodása kapcsán⁹⁶, s más helyen a mű keletkezését továbbra is az 1210-es évekre teszi. Korjelző érvei mellé azonban újat is állít. *Kristó* szerint „Árpád vezér feltűnően hasonlít II. Endrére”⁹⁷. *Anonymus* híres lakomajelenetének ábrázolásában, ahol *Árpád Attila* városában nemeseivel, szerviensekkel és parasztokkal mulatozik, regösöket hallgat, tornajátékot néz húsz napon át, és a vele együtt szórakozóknak nagy birtokokat adományoz⁹⁸, és más

95 *Sólyom*, 1979. 191. p.

96 *Kristó*, 1984. 1265. p.

97 Uo. 1295. p.

98 *Silagi*, 1991. 108-109. p. (cap. 46.): '... dux Arpad et omnes sui primates cum omnibus militibus Hungarie intraverunt in civitatem Atthile regis ... Et epulabantur cotidie cum gaudio magno in palatio Atthile regis collateraliter sedendo, et omnes simphonias atque dulces sonos cythararum et fistularum cum omnibus cantibus ioculatorum habebant ante se. Fercula, pocula portabantur duci et nobilebus in vasis aureis, servientibus et rusticis in vasis argenteis, quia omnia bona aliorum regnorum circumiacentium dederat deus in manus eorum, et vivebant

anonymusi helyeknél, ahol *Árpád* lakomáiról, vég nélküli ajándékozásáról, vagy akár vármegye eladományozásáról olvashatunk, *Kristó* szerint az „új berendezkedés politikájának bűvkörében élő, a birtokokat két kézzel szóró II. Endre alakja nyert megörökítést Árpád vezérben... Így vált (Anonymus műve – T. G.) a honfoglalás regényes gestájából az 1210 körüli évek adományait történetileg igazoló kulcsregényé”⁹⁹.

Ugyanezen évben (1984) újabb *Anonymus*-tanulmánnyal jelentkezett *Györffy György*. A professzor a magyar középkorkutatók színe-javát felvonultató, „Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról” c. gyűjteményes kötetben fejtette ki a gestaíró társadalomszemléletére vonatkozó gondolatait, és reflektált *iff. Horváth János* és *Váczy Péter* egyes nézeteire is¹⁰⁰.

A munka megírásának időpontját továbbra is az *Imre*-korra tette, de – jelen sorok írójának legalábbis úgy tűnik – némi következetlenséggel először leszögezi, hogy a Szilágyi Loránd-féle javaslat, az 1196-1203 közötti gestakeletkezés „ma is érvényesnek tekinthető”, főként a vérszerződés negyedik pontja, és az annak mintát adó *Imre-András* párharc, illetve a gyermek *László* megkoronázása okán. Néhány sorral később azonban *Györffy* már úgy gondolja, hogy „a mű befejezése Imre 1204. évi és III. László 1205. évi halálát alig léphette túl, ha éppen nem e halálesetek készítették a szerzőt művének a tervezettnél hamarábbi befejezésére”. Ez utóbbi következtetés már 1970-es tanulmánya alapján is levonható volt. Az azóta felmerült

large ac splendide cum omnibus hospitibus ad se venientibus. Et hospitibus secum commorantibus dux Arpad terras et possessiones magnas dabat, et hoc audito multi hospitem confluebant ad eum et ovanter morabantur cum eo. Tunc dux Arpad et sui propter leticiam permanserunt in civitate Athhile regis per XXⁱⁱ dies, et omnes milites Hungarie ante presentiam ducis fere cottidie super dextrarios suos sedendo cum clipeis et lanceis maximum turnamentum faciebant, et alii iuvenes more paganismo cum arcubus et sagittis ludebant. Unde dux Arpad valde letus factus est, et omnibus militibus suis diversa donaria tam in auro quam in argento cum ceteris possessionibus donavit.’

99 *Kristó*, 1984. 1297-1298. p. Idézetek: uo.

100 Anonymus társadalmi szemlélete. In: *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk.: Székely György. *Memoria Saeculorum Hungariae* 4. Akadémiai Kiadó. Bp., 1984. (A továbbiakban: *Eszmetörténeti tanulmányok*) 71-79. p. (A továbbiakban: *Györffy*, 1984.) = *Györffy*, 1988. 53-65. p.

ellenkező véleményekről pedig a következőket írja: „... cáfolhatók azok az újabb nézetek is, amelyek szerint a gesta II. Endre uralkodása elején vagy később készült volna; az említett politikai utalások harmonikusan illeszkednek Imre korának történetébe, míg Endréével nehezen egyeztethetők össze, s a felhozott helynév összevetéseknek sincs egyértelmű kronológiai értéke”¹⁰¹. Györffy az ezen idézett paszuszhoz tartozó lábjegyzetben fejt ki bővebben fenti gondolatait.

Ifj. Horváth Jánossal szemben újból az ItK-ban képviselt 1970-es téziseket hozta fel (a vérszerződés pontjainak szankciói a szerző Imre melletti kiállítását bizonyítják, és a gestabeli Zolta- és Taksony-féle gyermekkori fejedelemmé tétel is csak Imre korának problematikájával egyezik). Fontosabb érvnek tűnik azon további gondolata, hogy a II. András-kori comitatus eladományozásokból nem vezethetők le a Névtelen Jegyző által ábrázolt, Árpád bőkezűségét bizonyító vár- és vármegye-eladományozások. „Mivel a szóban forgó vezérek utódai Anonymus korában is birtokolták a mondott vármegyék jelentős részét” – írja Györffy György – „itt világosan nemzetségi hagyomány bedolgozásáról van szó, nem pedig a II. Endre kori adományok visszavetítéséről”. Újnonnan elutasítva Horváthnak a „Középkori kútfőink”-kötetben felhozott András-kori vármegye-eladományozási érvét, Györffy úgy véli, II. András korában legfeljebb kis ispánságokat, és nem ősi vármegyéket adományoztak el, és csak erre vonatkoztatható az Aranybullában szereplő korlátozás¹⁰²!

A továbbiakban pedig Váczy Péter két korjelző adatának helyességét vitatta. Az általunk fentebb ismertetett, szintén az 1974-es tanulmánykötetben megjelent Váczy-dolgozat első kronológiailag hasznosíthatónak gondolt érve, mint láttuk, Pannonhalma egyik latin elnevezésének gestabeli és oklevél-beli előfordulásának időbeli egybeesése volt, és így a 'Mons Sancti Martini' megnevezés az 1220-as évekre keltezné P. mester munkáját. Györffy György szerint „Anonymus mindig tudatában van annak, hogy ő Árpád és a vezérek koráról ír, amikor a keresztény

101 Györffy, 1984. = 1988. 58-59. p. Idézetek: 59. p.

102 Uo. 64. p. 38. jegyzet

intézmények még nem voltak, s így monostorhely XII. századi megnevezésével... nem is illetheti a helyet”. Azt pedig jogosnak érezhette a gestaíró, hogy a XII. században élő, az ókori *Szent Márton*nal összekapcsolt hagyományos elnevezéssel hozza összefüggésbe a hegy (!) nevét. Végül megállapítja, hogy itt megint német elnevezés (Martinsberg) latinosításáról van szó, mint Etzelburg esetében. A Fekete-tenger név korjelző szerepéről pedig *Györffy* találóan állapítja meg, hogy nemcsak a XIII. század eleji kun-magyar érintkezések idején, hanem már más török nyelvű népelemekkel (kazárok, kabarok, úzok, besenyők) való kapcsolatok útján is megismerhették a nevet, és Magyarországon az 1220-as évek vége előtt is ismeretes lehetett¹⁰³. Feltűnő, hogy a tudós 1984-ben részletesen nem reflektált *Kristó Gyula* 1979-es – részben vele is vitatkozó – datálási kísérletére. *Györffy* – mint már láthatuk – 1988-ban egy kötetben adta ki *Anonymus*-tanulmányait, és a gyűjteményes munkában a gestakeletkezés idejére nézve a fent ismertetett cikkben kifejtettek ismételte meg.

III. Béla korára mutatnak az 1990-es évek elején Németországban megjelenő, *Anonymussal* kapcsolatos munkák keletkezési idővel kapcsolatos megnyilatkozásai is. *Gabriel Silagi*, a *Monumenta Germaniae Historica* munkatársa általunk is idézett latin-német szövegkiadásának előszavában és kommentárjában is e korszak mellett foglalt állást. A rövid bevezetőben említi meg, hogy a szerző valamelyik *Béla* magyar uralkodó jegyzője volt, valószínűsíthetően *III. Béláé*, és a mű 1200 körül keletkezhetett. Az emellett érveket meghatározónak tartja *Silagi*, de szerinte nem kétséges, hogy *Anonymus* művéről a magyar mediavisztikai kutatásban a vita még sokáig fog folyni¹⁰⁴. A jegyzetekben a szövegkiadó kifejti, hogy *Szilágyi Loránd* kutatásai óta, azaz több mint ötven éve a „Gesta Hungarorum”-ot szinte biztosan *III. Béla* kora utánra datálják a magyar középkor kutatói. Szűkebb időhatárnak, valószínűleg a fentebb ismertetett, főként *Györffy*, *Horváth* és *Kristó* nevével fémjelzett keltezési kísérletek egyfajta „contaminatio”-jaként, a *III. Béla* halála

103 Uo. 64-65. p. 39. jegyzet. Idézet: 65. p.

104 *Silagi*, 1991. 1-2. p.

(1196) és az Aranybulla (1222) közötti időszakaszt adja meg, s utal arra, hogy ez az anonymusi műből kiértékelhető, az adott kor történetére, politikai tendenciáira vonatkozó utalásokból is kiderül¹⁰⁵.

Szovák Kornél, a „Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae” szerkesztőségének munkatársa 1991-ben az Ungarn-Jahrbuch hasábjain tette közzé egy régi-új gestaszerzőt (*Pál* erdélyi püspököt) valószínűsítő tanulmányát¹⁰⁶. A középkori latin filológia, diplomatika és egyháztörténet eredményeit felhasználó kiváló dolgozat érvrendszerét később tárgyaljuk részletesebben, de a gesta keletkezési idejére adott javaslatának megismeréséhez röviden ismertetnünk kell gondolatmenetét. A szerzőjelölt, *Pál* 1177-ben mint királyi notarius állított ki egy oklevelet, amelyben, illetve a gesta egy helyén azonos, ritka határozószópár szerepel. Ez *Szovák* fő érve *Pál* szerzősége mellett. 1181-ben e királyi jegyző állította ki a magyar udvari írásbeliség története szempontjából oly fontos *Froa*-oklevelet¹⁰⁷ (ekkor már erdélyi püspök volt), s utoljára 1188-ban szerepel forrásainkban (már mint választott kalocsai érsek). Mivel 1192 után már más állt a kalocsai főegyház élén, a magyarországi kutatás *Pálnak* a két fenti időpont között bekövetkező halálát feltételezte. Ezért *III. Béla* királyunk egyetlen P. betűvel kezdődő nevű notariususa már hamar kiesett az *Anonymus*-jelöltek közül, hiszen így nem nevezhette volna magát egy néhai *Béla* király jegyzőjének¹⁰⁸. *Szovák* szerint viszont a források hallgatásából nem következik feltétlenül *Pál* halála. Ami pedig ebből kifolyólag a „Gesta Hungarorum” keletkezési idejét érinti, a kutató szerint az adverbiumpár-egyezés miatt az anonymusi mű egy részének 1181 előtt már feltételezhetően készen kellett lennie, míg a Prológus lényegesen később, *III. Béla* halála után íródott. Tehát a gesta megközelítőleg húsz év alatt keletkezhetett, s az ellenérv – ti. a mű stilisztikai egysége –

105 Uo. 135-136. p. 4. jegyzet.

106 „Wer war der anonyme Notar?” (Zur Bestimmung des Verfassers der Gesta Ungarorum). In: Ungarn-Jahrbuch, 19 (1991) 1-16. p. (A továbbiakban: *Szovák*, 1991.)

107 *Szentpétery Imre*: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. 1001-1270. MTA. Bp., 1923. (A továbbiakban: *Reg. Arp.*) nr. 130.

108 Ld. 22. jegyzet.

sem áll, mivel ugyanazon szerző írói stílusának nem kell ennyi idő alatt sem megváltoznia. A hosszú keletkezési idő pedig megmagyarázná Anonymus munkájának számos következtetlenségét és ellentmondását is¹⁰⁹.

Az eddig ismertetésre kerülő vélemények P. mester munkáját egészen eltérő módon datálták. A gestakeletkezés alsó határa 1181 (*Szovák*), felső határa pedig az 1230-as évek eleje (*Váczy*) volt, de az eltérő nézetek képviselői is nagyjából *III. Béla* királyunk és egymással a trónért hosszú küzdelmet folytató két fia, későbbi uralkodóink, *Imre* és *András* időszakának számos kortörténeti utalását azonosították a Névtelen Jegyző munkájában. A következő ismertetendő tanulmány azonban már egy más korszak, *IV. Béla* (1235-1270) uralkodása első éveinek hatását vélte felismerni a gestában.

Harmatta János akadémikus, az ELTE indoeurópai nyelvtudományi tanszékének professzora 1977-ben tette közzé *Anonymussal* foglalkozó, *Györffy György*-nek ajánlott tanulmányát¹¹⁰. A nyelvészprofesszor cikkében főként P. mester őshaza-képével és forrásaival foglalkozva javasol új datálási lehetőséget. Régóta ismeretes, hogy *Anonymus*nál két eltérő Szkítia-ábrázolással találkozunk. *Harmatta* véleménye szerint a gesta 1. fejezetében „lényegében a klasszikus görög írók Skythiája jelenik meg, amely a Thanais-Dontól nyugatra és az Azóvi- valamint a Fekete-tengertől északra terült el, az a Scythia viszont melyből a magyarok a 7. fejezet szerint kijöttek, «igen sok napi» járásra keletre feküdt az Etil-Volga folyótól és messze északon helyezkedett el, ha a magyarok onnan «nyugat felé» kijőve végül is Susdal területére értek”, azaz *Anonymus* elődeinket „a Volgai Bolgária vagy Baskiria területére helyezett Scythiából vándoroltatta ki”¹¹¹. Számos őstörténeti és történeti földrajzi feltevés részletes ismertetése kellene ahhoz, hogy a fent idézett

109 *Szovák*, 1991. 10-11., 16. p.

110 Anonymus a magyarok kijöveteléről. = *Antik Tanulmányok*, 24 (1977) 206-220. p. (franciául: *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 27 /1979/ 285-303. p.) (A továbbiakban: *Harmatta*, 1977.)

111 Uo. 206-207. p. Idézet: 206. p. Anonymus két, egymástól eltérő őshaza-leírása: *Silagi*, 1991. 32. p. (cap. 1.) és 42. p. (cap. 7.).

passzus összes fogalmát tisztázassuk valamennyire, de erre itt nem kínálkozik tér. A lényegi pont, amelyre a figyelmet mindenképpen fel kell hívni, hogy a két őshaza-kép földrajzilag tökéletes ellentétben áll egymással. Ezt az ellentmondást a középkori magyar történetírás más, későbbi képviselői (*Kézai Simon*, a XIV. századi krónikaszerkesztmény írója) is felismerték, s több-kevesebb sikerrel megpróbálták korigálni a fiktív tájakkal, földrajzi képződményekkel egyébként is túlterhelte Szkitia-ábrázolást¹¹². A magyar őshazát középkori krónikásaink egymás munkáiból mérítve, de elsősorban nyugati történetíró elődök alapján ábrázolták – *Anonymus*nál ez a XI. században keletkezett ősgesta folytatását, *Regino* apát évkönyvét, a II. századi *Iustinus* művének Exordia Scythica c. kivonatát stb. jelenti¹¹³ –, s ez a Nyugaton „kiokoskodott” geográfiai kép a valóságtól sok mindenben eltért. A középkori őstörténeti földrajzi ábrázolásnak ez a „tudós” tradíció volt az egyik alkotórésze, míg másfelől a szóbeli hagyomány is őrzött a magyarság koratörténetére vonatkozó valós elemeket. *Harmatta* elutasítja az anonymusi mű kapcsolatba hozását a Julianus-útról (1235-1237) beszámoló Riccardus-féle jelentésben¹¹⁴ szereplő „Gesta Hungarorum”-mal. P. mester e forrástól eltérően, amely *Iustinust* használta fel Szkitia-leírásánál, annak a földrajzi valósághoz inkább közelítő Exordia Scythica c. kivonatát használta – mint fentebb említettük –, de azon is végrehajtott fontos változtatásokat. Ezek közül a gesta datálási kísérlete szempontjából legfontosabb módosítás, hogy elhagyta a tudós leírás Szkitiáját északról határoló ’montes Riphei’-t. A professzor szerint *Anonymus* fentebb vázolt két Szkitia-leírása nála nem két különálló terület megkülönböztetését szolgálta. Célja nem az volt, hogy a korabeli olvasóban két, egymástól különböző földrajzi egység képzetét keltse a

112 *Scriptores Rerum Hungaricarum*. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. I-II. Budapestini, 1937-1938. (A továbbiakban: *SRH*). I. 145-146., 164-165., 252-254. p.

113 Ld. pl. *Szilágyi Loránd*: P. magister forrásai és módszere. = *Magyar Nyelv*, 43 (1947) 117-127., 193-200., 246-253. p. (A továbbiakban: *Szilágyi*, 1947.); *Kristó*, 1970. (Exordia)(a korábbi irodalom itt található meg) stb. Bővebben ld. jelen munka V. 2. fejezetét.

114 *Relatio Fratris Ricardi*: *SRH* II. 529-542. p. Magyar fordítása *Györffy Györgytől* in: Julianus barát és Napkelet felfedezése. Magyar ritkaságok. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp., 1986. 61-70. p. A *Riccardus*nál említett gesta kérdését ld. *Kristó*, 1974.

Tanais-Don vidéke és az a hely, ahonnan a magyarok kijövele megtörtént. Ez csak a modern térképi megjelenítésnél – már amennyiben ezeket a képzel tája-kat ábrázolni lehet – lesz nyilvánvalóvá! Miután Anonymus elhagyta a 'Montes Riphei'-t, mint Szkítia északi határát, már nem volt akadálya, hogy az eredeti magyar hagyományban őshazának tekintett Tanais-Don vidékének (Dentümoger) őshaza-jellegét megtartva a tőle már földrajzi tényezőkkel el nem határolt, a Volgától keletre fekvő Bolgárországot tegye meg a honfoglaló magyarok vándorlásának kiinduló pontjával. Miután *Harmatta János* elveti *Györffy György, ifj. Horváth János és Karsai Géza*¹¹⁵ nézeteit azzal kapcsolatban, hogy *Anonymus* honnan ismerhette a magyarokkal kapcsolatban a Volgai Bolgárországot, a gesta datálása szempontjából fontos megállapítást tesz. Véleménye szerint „P. mesternek a magyarok kijövetelére vonatkozó elgondolását kielégítően megmagyarázni másképpen nem lehet, csak ha feltesszük, hogy tudomása volt a Julianus által a Volga mellett megtalált pogány magyarokról... Nyilvánvaló ugyanis, hogy egyébként műveltsége és tudományos igénye mindenképpen a korábbi gesták őshaza-elgondolását fogadtatta volna el vele, amely megfelelt kora tudós szemléletének. Ezt csak olyan friss ismeretelmény befolyásolhatta, mint amilyen Julianus útjáról hozott hírianyaga és a pogány magyarok megtalálása volt”¹¹⁶. *Harmatta* szerint ez kronológiailag annyit jelent, hogy *Anonymus* „munkájának a magyarok kijöveteléről szóló részét csak Julianus első útjáról való visszatérése után 1237-ben írhatta. Ebből nem következik, hogy műve koncepcióját és szemléletét nem alakította ki még az Aranybulla kiadása előtt s nem írhatta meg műve nagy részét még korábban. Lehet, hogy a magyarok kijöveteléről szóló rész már a kész mű átdolgozásával jött létre”¹¹⁷.

115 *Györffy*, (1948) 1993. 60-61. p.; *Horváth*, 1974. 86-95. p.; *Karsai*, 1974. 48-54. p.

116 *Harmatta*, 1977. 219. p.

117 Uo. 220. p.

Bár *Harmatta János* nem az egész munkát tekinti az 1230-as évek végén keletkezettnek, keltezési javaslata teljesen elüt az eddig ismertetett véleményektől, s így az 1970-1990-es évek kutatásának másik vonulatához, a gestát *IV. Béla* kora utánra datálók nézeteihez szolgál egyfajta átvezetésül.

3. A gestát *IV. Béla* kora utánra keltezők kutatásai az elmúlt másfél évtizedben

A *III. Béla* kora utánra keltezők nézeteit ismertető fentebbi kutatástörténeti összefoglaló – legalábbis reményeink szerint – érzékeltette, hogy az elmúlt több mint ötven év középkori tárgyú kutatásai – és ezen belül az utolsó másfél évtizedben napvilágot látott történetírói vélemények is – döntően az 1200-as évek első harmadára datálják *P. mester* munkájának keletkezését. *Karsai Géza* kísérletei óta¹¹⁸ azonban néhány tanulmány újból *IV. Béla* jegyzőjének tekintette a „*Gesta Hungarorum*” szerzőjét. Érdemes megjegyezni, hogy e kutatók többségében nem az Árpád-kori magyar történelem szakértőiként, hanem más ős- vagy középkori szakterületek jeles kutatóiként váltak ismertté. Érveik súlyát azonban jelentősen csökkentette néhány, az 1990-es évek elején publikált, főként paleográfiai és művészettörténeti indíttatású tanulmány.

Süpek Ottó, a budapesti tudományegyetem francia nyelvi és irodalmi tanszékének egyetemi tanára, aki a középkor és a reneszánsz francia irodalomtörténetének kiváló ismerőjeként szerzett magának tudományos elismerést, 1979-ben jelentkezett először *Anonymussal* kapcsolatos nézeteivel, majd bővebben 1990-1992-ben fejtette ki azokat¹¹⁹. E helyen nem térünk ki a gestával, mint irodalmi alkotással kapcsolatos gondolataira, hanem csak a gesta keletkezési idejére vonatkozó elkép-

118 Ld. 17. jegyzetet.

119 Az *Anonymus*-kérdés új megvilágításban. = *Magyar Nemzet*, 35 (1979/146./június 24./, 147./június 28./, 148./június 27./) 9., 7., 7. p. (A továbbiakban: *Süpek*, 1979.); *Anonymus műve és személye*. = *Tekintet*, 5 (1992/4.) 4-26. p. (A továbbiakban: *Süpek*, 1992.) (Franciául: *Études Finno-Ougriennes*, 22 /1989-1990/ 191-214. p.)

zeléseit ismertetjük. *Süpek* szerint a „Gesta Hungarorum” keltezéséhez a „dátumot a «P» iniciálé rejti magában...”. Miután kifejti a gesta szerzőjének személyére tett javaslatát, s jelöltjét *Aba Péter*ben határozza meg, aki az 1270-es évektől kezdve két évtizedig volt a magyar politika meghatározó személyisége (nádor, ország-bíró)¹²⁰, utal az 1279-es év őszére „amikor is az Abák az országos hatalom megragadására készülöttek”. *Süpek Ottó* szerint „pontosan ezt a dátumot rejti a «P» szigla! A P-nek O alakú öblében ugyanis kilenc karéjú tavrözsa nyílik, s V betűt formázó virágának szirmai közt, lángoló matematikai zárójelben négy keleti típusú arab szám látható, felülről lefelé festve: egy függőleges vonal jelöli az egyest (I), az alatta lévő félholdszerű forma a kettest (U), ami mellől hiányzik ugyan a lefelé tartó szár, de ezt a hiányt a rajzolat szimmetriája igényli; a következő, a V betű a hetest jelenti, s végül, legalul felismerhető az ügyetlenül festett, s ezért kissé szétfolyó kilences”. A professzor tehát a Karsai-féle módszereket újította fel, s a gesta kezdő iniciáléjából próbálta a kort meghatározni. Míg *Karsai Géza* 1974-ben csak Domonkos-rendi szimbólumokat vélt a P-ben felfedezni¹²¹, addig *Süpek Ottó* már egy konkrét évszámot olvas ki belőle. A XIII. század végén ritkán használtak arab számokat a rómaiak helyett, *Süpek* ezt részben az arab figurák újszerűségével, részben pedig *IV. (Kun) László* király (1272-1290) udvarának keleti orientációjával magyarázza. „Az 1279-es évszám viszont azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy Péter magiszter igen dicső Béla királya IV. Béla volt, aki a tatárjárás után talpra állította Magyarországot” – írja a professzor, s a következőkben – „Világossá válik... az is, hogy a «P» szigla P.O.V. betűi is jelentéssel teljeseek; Karsai Géza szerint ezek ugyanis annak a dominikánus jelszónak a kezdőbetűi, amelyek jegyében ez idő tájt a kunok megtérítése és letelepítése kezdődött, s ami így szól: «Predica Orbi Vade», azaz: Eredj, prédikálj a világnak!”¹²². *Süpek Ottó* a következőkben a számmisztika és szimbolikus szemantika eszközeit felhasználva a gestából kiolvasható és *IV.*

120 A korszakra ld. *Szűcs Jenő*: Az utolsó Árpádok. História könyvtár. Monográfiák 1. História-MTA Történettudományi Intézete. Bp., 1993. (A továbbiakban: *Szűcs*, 1993.) 291-321. p.

121 *Karsai*, 1968; *Karsai*, 1974. 42-43. p.

122 *Süpek*, 1992. 13-15. p. Idézetek: uo.

László korára utaló, főként az *Abákat* érintő kortörténeti utalásokat elemzi saját javaslata megerősítéseképpen¹²³. E helyen néhány megjegyzést kívánunk tenni, általánosságban is érintve a *IV. Béla* kora utáni keltezés híveinek álláspontját. *Süpek* érvelése pontosan ellentétes azzal a követelménnyel, mint amit *Györffy György* megfogalmazásában jelen munkában is idéztünk!¹²⁴ A francia irodalom kiváló kutatója egy komoly ellenérvet sem hozott fel az általunk is oldalakon át citált, *III. Béla* kora utáni keltezést vallók megállapításai ellen, hanem felelevenítette *Karsai Géza*nak az 1970-es években nem sok elismerést hozott iniciálé-vizsgálatait, a P betű díszítőszimbólumainak erőltetett értelmezését, a gesta szempontjából lényegbevágóan fontos információknak az iniciáléban való szerepeltetését. Így datálási próbálkozását, a több tucat, XIII. század első felére utaló történeti-filológiai érv megcáfolása vagy legalább cáfolási próbálkozása nélkül erősen vitathatónak kell nyilvánítanunk! Arra viszont fel kell hívnunk a figyelmet, hogy *Süpek Ottó* később általunk is tárgyalandó irodalom-stilisztikai tárgyú megjegyzései datálási kísérleténél jóval nagyobb figyelmet érdemelnek!¹²⁵

A *IV. Béla* kora utáni gestakeletkezésért szállt síkra *Szegfű László* is. A szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola tanárának nézeteivel még bőven lesz alkalmunk találkozni e kutatástörténeti összefoglalóban, hiszen az 1970-es évek végén éppen a „Gesta Hungarorum” utolsó fejezetével kapcsolatos véleménye¹²⁶ váltott ki heves vitákat, s azóta is több cikkben tért vissza P. mester munkájához. 1988-ban azonban egy könyvismertetés keretében tette közzé véleményét, amelyben síkraszállt a gesta *IV. Béla* korára való keltezéséért¹²⁷.

123 Uo. 17-26. p.

124 Ld. 2-3. p.

125 Vö. *Szovák Kornél*: Die „Gesta Hungarorum” des anonymen Notars. (recenzió) = Művészettörténeti Értesítő, 42 (1993/1-2.) (A továbbiakban: *Szovák*, 1993.) 65. p.

126 *Szegfű László*: A Thonuzoba-monda. (Interpretációs kísérlet Janus Pannonius két sorához). In: A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, 18 (1974) 275-285. p. (A továbbiakban: *Szegfű*, 1974.)

127 *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. (recenzió) = Irodalomtörténet, 69 (1987-1988) 329-334. p. (A továbbiakban: *Szegfű*, 1987-88.)

Miután az 1970-es éveknek a témával kapcsolatos tanulmányai nem foglalkoztak egy korábbi dolgozatának állásfoglalásával, úgy tűnik, nem vált ismertté a magyar medievisztikában, hogy *Szegfű* már fiatal kutatóként is – bár kevésbé határozottan – e nézetet képviselte. 1969-ben megjelent cikkében¹²⁸ hosszú bizonyítás után fejtette ki, „hogya a szerző (ti. *Anonymus* – T. G.) lényegében az idegeneknek, elsősorban a kun hospes-elemeknek örökjogon adományozott ispánságok tulajdonjogát igyekszik bizonyítani. Mint... közismert, az ispánságok örökbirtokként való eladományozása ellen és az idegeneknek adományozott vagy eladott földek visszavételéről az Aranybulla intézkedik”. Miután *Szegfű* elképzelhetőnek tartja *Horváth János* feltevését, „hogya a gesta végeredményben propagandairat, amely II. András birtokpolitikáját volt hivatva igazolni”, egyben ellenvéleményt is bejelent, miszerint „arra támaszkodva... hogya a mű lényegében birtokigazolás”, feltételezhető, hogya „sokkal nagyobb a valószínűsége annak, hogya a gesta nem az Aranybulla előtt propagálja és igazolja a főúri birtokokat, hanem sokkal inkább jogi kibúvót keres a törvény végrehajtása alól, a keletkezésének idejét inkább a törvény meghozatala és szankcionálása közötti időszakra kell datálnunk, mint elé”¹²⁹. A későbbiekben a gondolatmenetet követve véli azt, hogya mivel az Aranybulla intézkedéseit még 1267-ben is megerősítik, így e rendelkezések elleni fellépés (azaz *Anonymus* célja) még ekkor is aktuális lehetett. Továbbá a kun probléma is végigkíséri a XIII. századot, hasonlóképpen a belviszályokhoz, a németekkel szembeni magyar ellenszenvhez stb. A gesta leírását, miszerint *Zolta* a kun-kumánok földjéről hozat a fiának feleséget¹³⁰, pedig *IV. Béla* fiának, a későbbi *V. István* királynak (1270-1272) egy kun előkelő leányával való házasságával hozza kapcsolatba. Megemlíti, hogya a szakértők szerint „a *IV. Béla* alatt keletkezett oklevelek külalakjára emlékeztetnek a mű díszítőelemei”. *Szegfű* végezetül kijelenti, hogya „ha tehát elfogadjuk továbbra is a gesta 12. századi vagy 13. század eleji kelet-

128 *Szegfű László*: *Anonymus és a kománok*. = Magyar Könyvszemle, 85 (1969) 220-238. p. (A továbbiakban: *Szegfű*, 1969.)

129 Uo. 230-231. Idézet: uo.

130 *Silagi*, 1991. 130. p. (cap. 57.): '... Zulta duxit filio Tocsun uxorem de terra Cumanorum'.

kezéséről alkotott véleményeket, meg kell állapítanunk, hogy a kunok anonymusi bemutatása sehogy sem illik a korabeli magyarországi helyzetképbe. Ezért vagy annak bizonyítására lenne szükség, hogy a művet a későbbiekben átírták, illetve jelentősen interpolálták”, amit nem tart valószínűnek, „vagy elfogadható magyarázat kellene találni arra, hogy szerzőnk miért helyez ekkora hangsúlyt a kunkérdésre már III. Béla uralkodása idején, illetőleg közvetlenül utána...”. A szegedi történész harmadik lehetőségként – ha a másik kettő nem bizonyítható – felveti, hogy ez esetben „nagyon vitathatóvá válik az 1222-nél meghúzott cezúra, mint post quem non...”¹³¹.

Az 1988-ban publikált recenzióban *Szegfű László* mindezen fenti érveket már határozottabban képviseli – bár 1969-ben hosszasan kifejtett kumán-elméletére nem tér ki –, s új érveket is hoz a fentiek (íráskep, kunok stb.) mellé. Így például szerinte „a Szentlélek kiemelt szerepeltetése a kolduló rendekre jellemző”, s a gesta szövege és jónéhány XIII. századi oklevél- és törvényszöveg között vél felismerni összefüggést. Utal arra, hogy egy fiatal szegedi történész (*Juhász Erzsébet*) is összevetette az anonymusi művet *IV. Béla* és *IV. László* okleveleivel, s eszerint „IV. Béla nem zárható ki a számításba vehető «jó emlékü Bélák» sorából”¹³². A Szentlélek magyarokat támogató „magatartását” azonban hamarosan másképp is értelmezték, minthogy egyfajta, a XIII. század első harmada után jelentkező ferences és domonkos behatást lássanak benne. *Gabriel Silagi* szövegkiadásának bevezetőjében állapítja meg, hogy ezzel *Anonymus* a pogány magyarokat tulajdonképpen a keresztény üdvtörténet és az isteni gondviselés középkori klerikus által jólismert eszmevilágába helyezte el, így tette meg őket a gondviselés eszközeivé, s – továbbvive a gondolatot – így krisztianizálta a honfoglalás egyébként kétségtelenül barbár aktusát¹³³.

131 *Szegfű*, 1969. 233-234., 237-238. p. Idézet: 234., 238. p.

132 *Szegfű*, 1987-88. 329-330. p. Idézetek: 330. p.

133 *Silagi*, 1991. 5-6. p., vö. *Szovák*, 1993. 66. p.

1991-ben a szombathelyi „Életünk” c. folyóirat közölt egy, a gesta keletkezését *IV. Béla* kora utánra keltező tanulmányt. A dolgozat írója, *Vékony Gábor*, addig mint az őstörténet és a népvándorlás-kor sok problémájának igen eredeti és hihető értelmezését nyújtó régészre vált ismertté szakkörökben¹³⁴. A tanulmány a teljesség igényével próbálta meg az eddigi jórészt *III. Béla* kora melletti érvekről bebizonyítani, hogy azok *IV. Béla* időszaka mellett is korjelző szerepet tölthetnek be. Itt kell megemlítenünk, hogy *Vékony Gábor* cikkének ismertetésekor magunk is kissé eltávolodunk a historiográfia iratlan követelményétől, a vélemények olykor száraznak tűnő, lehetőleg kommentár nélküli előszámlálásától, s olykor-olykor néhány – általában a kiváló tanulmány érveit kifogásoló, tehát vitázó – megjegyzést teszünk az *Életünk*-beli dolgozat kapcsán.

Vékony Gábor először a gestában szereplő, már sok vitát kiváltó erdélyi románok (Blachi, Blasii)¹³⁵ kérdését helyezi új megvilágításba. Ellentmondást lát abban, hogy „az az Anonymus, aki 1200 körül írta munkáját, a Kárpát-medencén belül lakó népként említi a románokat a honfoglalás korában. Azokat a románokat, akik első csoportja bizonyítással 1207-ben települ meg Fogarasban, tehát négy évvel később, mint ahogy Szilágyi L. szerint Anonymus befejezte gestáját”. Később – részletes történeti áttekintés után – még határozottabban szögezi le, hogy román népességgel 1207 előtt a Dunától északra nem lehet számolni. A konklúzió, s így a *Vékony* szerint *IV. Béla* kora mellett tanúskodó első szempont, az alábbi módon fogalmazódott meg: „Anonymus blackjaival ... valami baj van, illetve Anonymus kronológiájával valami nincs rendben. Hiszen az Árpád által elfoglalt földnek a blackok csak akkor lehetnek valahol lakói, ha művének írása idejében, illetve azt félszázaddal megelőző időkben a vlachok valóban a magyar királyság határai mellett éltek. Mivel úgy gondolom (ti. *Vékony G.* – T. G.), hogy az előzőekben sikerült bizonyítanom, hogy 1207 előtt románokkal a déli-délkeleti Kárpátok mentén nem szá-

134 *Vékony Gábor*: Anonymus kora és korhúsége I-IV. = *Életünk*, 29 (1991) 58-73, 135-158, 263-275, 355-375. p. (A továbbiakban: *Vékony*, 1991.)

135 *Anonymus* a Meszes-hegységen túl, a Szamos mentén említi románokat. Ld. *Silagi*, 1991. 76. p. (cap. 26.)

molhatunk, ez egyben azt is jelentené, hogy Anonymus kora, illetve művének írása nem igen helyezhető 1270 elé. Ahhoz ugyanis, hogy Anonymus saját módszere alapján – a szomszédos népek az ország honfoglaláskori lakói – a románokat honfoglaláskori lakosoknak hitethesse el, az is kellett, hogy a románok több generáció óta, vagy legalábbis a generációk egy részének emlékezetében mindig is a magyar királyság határai mentén éltek ... A fentiek természetesen azt kellene, hogy jelentse: Anonymus ... IV. Béla jegyzője volt. Hiszen művének írása a románok honfoglalás kori szerepeltetése miatt csak 1270 körül lenne elképzelhető, vagyis azt IV. Béla halála, 1270. május 3-a elé nem tehetnénk”¹³⁶. Itt *Vékony* dolgozatának fő szempontja és elsődleges bizonyítási eljárása rögtön tettenérhető: P. mester, hogy munkáját hitelesnek fogadtassa el, a gestaiban említett dolgok régiségét „várja el”, azaz művében csak olyan események, tények, építészeti objektumok stb. szerepeltethetőek, amelyek a „Gesta Hungarorum” megírásának korában több évtizedes múlttal bírnak. Ha e „régiséget” fennmaradt forrásanyagunk alapján *III. Béla* kora utánra nem tudjuk bizonyítani, rögtön kézenfekvő az adott jelenséget *IV. Béla* időszakára nézve megvizsgálni, s ha akkorra érvényes, adódik a gesta datálása szempontjából sorsdöntő feltételezés: P. mester *IV. Béla* jegyzője volt. A számos további korjelző adat átértelmezése a *Vékony*-tanulmányban nagyjából a fenti sémát követi.

A régész természetesen először az általa datálási segítségnek tartott régészeti adatokat sorolja fel. *Vékony* szerint az, „hogy Anonymus gyakran emleget honfoglalók által épített «földvárakat», aligha erősíti művének 1200 körüli keletkezésének feltevését”. A kutató szerint az *Anonymus*nál szereplő földvárak¹³⁷ eredetileg a XII. században nagy számban épült faszervezetű várak lehettek, amelyek pusztulva (pl. a tatárjárás utáni harminc évben) „látszottak” földváraknak. A gondolatmenetet egészen odáig folytatja, hogy „Anonymus «castrum» és «castrum terreum», illetve «castrum de terra» különbségeit talán mégis komolyan kell vennünk, mert az egyik esetben álló vár, a másokban egy egykor létezett várról eshet szó!” De szó

136 *Vékony*, 1991. 59-63. p. Idézet: 60., 62-63. p.

137 Pl. Szabolcs vára: *Silagi*, 1991. 70. p. (cap. 21.): 'Zobolsu ... castrum fortissimum edificavit de terra'; Sárvár: uo.: 'Thosu ... castrum munitissimum de terra construxit'.

esik a kővárakról is e bizonyítási eljárás során! Zólyom várát *Anonymus* már kőből épültnek említi¹³⁸, *Vékony* – elvetve a gesta XIII. század eleji keletkezését – leszögezi, hogy „a zólyomi kővárra az első biztos adat 1254-ből származik”. Ebből következik, hogy mivel ez „Anonymus korában régi kellett, hogy legyen – mert hiszen visszahelyezhető a honfoglalás korra – 1270 előtt művének megírásával nem számolhatunk”¹³⁹. Említendő, hogy a szakirodalomban elképzelhetőnek tartják, hogy a zólyomi várát *Kálmán* király építtette¹⁴⁰, ennek említését azonban *Vékony Gábor* dolgozatában nem találtuk.

A következőkben egyes hadászati fogalmakról tudhatjuk meg, hogy csak *IV. Béla* korára bírnak korjelző értékkel. Így a gesta-ban szereplő ’balista’¹⁴¹ szó kapcsán tudjuk meg, hogy itt jelentése „számszerj”, s így – mivel hazánkban még a XIII. század közepén is ritka volt e fegyver használata –, szerepeltetése csak 1270 után válhatott „minden gyanú felett állóvá” a honfoglalás korára archaizáló anonymusi műben. *Vékony* szerint más érvek mellett a ’turnamentum’¹⁴² „lovagi torna” szó és egyéb, a gesta-ban lovassággal kapcsolatba hozható fogalmak, illetve a lovászmesteri tisztség szerepeltetése¹⁴³ leginkább a korán elhunyt kiváló filológus-történész, *Kurcz Ágnes* (1937-1976) által a magyarországi lovagi kultúra egyik fénykorának tekintett 1270-es évek első felébe, *V. István* uralkodásának idejébe visz el minket¹⁴⁴.

138 Uo. 86-88. p. (cap. 34.): ’Borsu ... maximam municionem de lapidibus facere precepit, quod nunc Castrum Borssed Zovolun vocatur’.

139 *Vékony*, 1991. 63-65. p. Idézetek: 64-65. p.

140 *Belitzky János* véleményét *Kristó Gyula* idézi (A vármegyék kialakulása Magyarországon. Nemzet és emlékezet. Magvető Könyvkiadó. Bp., 1988. 377. p. 345. jegyzet.) (A továbbiakban: *Kristó*, 1988. /Vármegyék/)

141 *Silagi*, 1991. 118. p. (cap. 51.): ’Usubuu et Velec per balistas CXXV milites occiderunt’.

142 Uo. 110. p. (cap. 46.): ’... et omnes milites Hungarie ... super dextrarios suos sedendo cum clipeis et lanceis maximum turnamentum faciebant, et alii iuvenes more paganismo cum arcibus et sagittis ludebant’.

143 Uo. 102. p. (cap. 44.): ’Sepel magister agasonum’.

144 *Vékony*, 1991. 65-67. p.

Itt szeretnénk megszakítani az Életünk-beli tanulmány érvrendszerének ismertetését, s általánosságban szólni az azzal kapcsolatos történetírói véleményekről. Reméljük, hogy kutatástörténeti áttekintésünkből legalább az kiderült: a mérvadó magyar medievisztikai kutatás *Szilágyi Loránd* 1937-es tanulmányának megjelenése óta végleg *III. Béla* jegyzőjét látja a névtelen gestaíróban. Így – akármilyen alapos legyen is *Vékony Gábor* tanulmánya, s tartalmazzon az átlagos „IV. Béla-hívő” dolgozatok érvrendszerénél lényegesen tárgyyszerűbb megállapításokat – várható, hogy az elkövetkező években megszaporodnak az anonymusi művet a XIII. század első felére keltezők ellenvéleményei is. Néhány már meg is jelent ezek közül, s egyikük-másikuk alapjaiban rengette meg a IV. Béla-kori keletkezést vallók érvelését. A legtöbb ilyen dolgozatot *Veszprémy László*, a Hadtörténeti Intézet tudományos főmunkatársa, középkori had-, egyház- és művelődéstörténetünk kiváló kutatója írta. Így külön cikkben foglalkozott *Vékony*nak fentebb ismertetett, a hadászatra és a lovagi kultúrára vonatkozó nézeteivel¹⁴⁵.

Miután a lovagi játék (turnamentum, ludus militaris) első említése *Barbarossa Frigyes* német-római császár (1152-1190) és kereszteseinek 1189-es átvonulásához kapcsolható hazánkban, így *Veszprémy* szerint „emlegetése a Névtelen művében teljesen korszerű és elképzelhető a XII-XIII. század fordulóján”. A ’ballista’ kapcsán kifejti, hogy első említése a XIV. századi krónikakompozícióban található¹⁴⁶ s pontos jelentését – mint más forrásokban is – nehéz eldönteni, ui. „kővetőgép” és „számszerj” értelem is tulajdonítható neki. *Anonymus* idézett helyével is ez a probléma! *Veszprémy* a semleges „vetőgép” fordítást javasolja. A középkor e jellegzetes fegyverére vonatkozó magyarországi adatok előszámlálása után a kutató – a krónika-szerkesztmény említett részének XII. századi keletkezésére, illetve a harceszköznek éppen *Barbarossa* seregénél való ismertségére támaszkodva – így

145 *Veszprémy László*: *Anonymus Gestájának néhány hadtörténeti vonatkozása*. (Honfoglalás és hódítás Anonymusnál. A ballista előfordulása Anonymusnál. A számszerj használatának kezdetei Magyarországon.) = *Hadtörténelmi Közlemények*, 106 (1993/2.) 3-19. p. (A továbbiakban: *Veszprémy*, 1993.)

146 *SRH* I. 372. p.

foglal állást: „... arra a kérdésre, hogy ismert lehetett-e a számszerj 1200 körül a magyar királyi udvarban, határozott igennel lehet válaszolni”. *Veszprémy László* azonban csak valószínűsíteni tudja, s nem minden kétséget kizáróan igazolni, hogy a ’ballista’ jelentése mindenkor számszerj és kétség esetén a „vető-gép, hajítógép” fordítást javasolja¹⁴⁷.

Láthattuk, hogy *Veszprémy* véleménye joggal vitatta el *Vékony Gábor* néhány, az 1270-es évek első felére korjelzőnek vélt anonymusi helyétől a kronológiai felhasználhatóságot. De visszatérve a régész-kutató nagy tanulmányának ismertetésére, a lovasságra jellemző adatoknál *Vékony Gábor V. István* korát határozta meg számbajöhető időszakként. További érvelése is e korszakra vonatkozó konklúziót hordozza. Miután a Névtelen Jegyző Bulgáriát magyar uralom alatt lévőnek tartja¹⁴⁸, s mivel *V. István* vette fel végleg a ’rex Bulgarie’ címet, illetve még ifjabb királyként hadjáratot is vezetett oda (1266), „ez esetben is az 1270-es évekhez jutunk Anonymus korát illetően”. A kunokra vonatkozóan *Vékony* a hozzá hasonló kelteztést vallók fontos érvét ismétli, azaz „a kunok gesta-beli szereplése a IV. Béla alatt beköltözött kunokra vonatkozó adatokból magyarázható”, s *iff. Horváth János* azon 1974-ben kifejtett, *Karsai Gézával* szembeni ellenérvét, miszerint a gestában ezek a XIII. századi betelepüléstől eltérő helyen telepednek meg, épp a munka archaizáló hitelének biztosítása miatti tudatossággal magyarázza. A Bulgáriára vonatkozó nézetnél azonban mintha elbizonytalanodna a *Vékony*-féle érvelés, hiszen itt éppen a gesta célzatos hitelességét biztosító régiség hiányzik a tanulmányíró által említett adatokból¹⁴⁹!

A nemzetségekre vonatkozó ’de genere’ kifejezést is – hiszen oklevelekben először 1208-ban fordul elő – túl korainak tartja *Vékony Gábor* a XIII. század eleji gestakeletkezéshez; s hasonlóan vélekedik a csak az Aranybullában megjelenő, 1214-ben még körülírással kifejezett ’infidelitas’ terminusról¹⁵⁰. Kitér a szerző az

147 *Veszprémy*, 1993. Idézetek: 9-10., 16. p.

148 *Silagi*, 1991. 128. p. (57. cap.)

149 *Vékony*, 1991. 67. p. Idézet: uo.

e dolgozatban is már több helyen előkerült anonymusi honfoglalás útvonal-Julianus útja problémára is. A sokat vitatott Dentumoger kifejezést ő a második Julianus-út beszámolójában szereplő Don-elnevezésből származtatja, s ez a „Gesta Hungarorum”-ot a *Harmatta János* által javasolt 1237 helyett rögtön 1240 utánra keltezi. *Anonymus* – mint már e munkában is láhattuk – többször említi *Attilát*, egyszer *Árpád* ősapjaként¹⁵¹ is. A bonyolult kérdéskörre vonatkozó újabb történelmi véleményeket (ld. kapcsolatát a hun-magyar rokonsággal stb.) dolgozatunknak későbbi részében értékeljük. *Vékony* ezzel kapcsolatos, de a datálás szempontjából fontosnak tartott észrevétele, hogy az *Árpádok Attilától* való származásának elméletére csak 1270-ből van adatunk, s ez megegyezik *Anonymus* ábrázolásával, míg 1247-ben *IV. Bélának* a pápához írt levele még más (a pusztító tatárhoz hasonló) képet rajzol a hun királyról. A szerző további érvelésében először *Zaránd megyétől* vitatja el az önálló comitatus-létet, legalábbis a XIII. század elejére, így szerinte 1200 körül nem lehetett hitele *Zaránd* ispánság eladományozásának¹⁵²; majd a 'honor' emlegetése kapcsán mondja ki, hogy „a gesta időpontjának meghatározásakor ez az adat is a XIII. század hetvenes éveire utal”. Ugyanígy e korra tartja meghatározónak *Galgóc vár*ispánság említését az *V. István* korában már vele azonosnak vett *Szolgyagyőr* nélkül. A sokszor vitatott 'Niger Pontus', 'Nigrum Mare', elnevezéseknél *Vékony* is elutasítja *Váczy Péter* véleményét. A tanulmányíró kifejti, hogy „a XIII-XIV. századi kunban ... nem volt egy quara tengiz (sic!), mint a Fekete-tengerre vonatkozó szó”, s szerinte egy klerikus gestaíró „aligha valami kun terminológiát használt” e földrajzi egység meghatározására.

150 Igaz ugyan, hogy az 'infidelitas' körülírás nélkül először az Aranybulla záradékában fordul elő, de mi nem látjuk akadályát annak, hogy a 'fidelis' szó ('valakinek a híve, alattvaló') /Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae IV. F-H. Argumentum Kiadó. Bp., 1993. 74. p./, amely már 1162-ben is szerepel magyarországi forrásban (Sopron megye Oklevéltára I. 2. p.; *Reg. Arp.*, nr. 102.), elvont főnévként továbbképzett alakjának ('fidelitas') ellentettje ('infidelitas') már a XII. század második felében vagy a XIII. század első két évtizedében ismeretes legyen a magyarországi latinságban.

151 *Silagi*, 1991. 58. p. (cap. 14.): 'Dux... Arpad... respondit dicens: «Licet preavus meus, potentissimus rex Athila, habuerit terram...»'.

152 Uo. 120. p. (cap. 52.): 'Dux Arpad ... Veluqio dedit comitatum de Zaranđ'.

Véleménye szerint a „Fekete tenger elnevezéssel először 1265-ben találkozunk”, s nehezen képzelhető el, hogy a gestaíró ezen időpontnál előbb a Fekete-tengert „feketének” nevezte volna¹⁵³.

Az Életünk-beli tanulmány következő érve újból az Árpád-ház közelébe visz el minket. *Anonymus* szerint *Álmost* azért azért nevezték szentnek, mivel tőle szent királyok és hercegek erednek¹⁵⁴, s bár a hely fontosságával kapcsolatban *Vékony Gábornak* is kétségei vannak, a 'duces' pluralis szerinte akár „hercegnő” jelentést is hordozhat, vagyis a „szent hercegek” *Imre* († 1031) és *II. András* leánya, az 1235-ben elhalt türingiai *Szent Erzsébet* is lehet. *Vékony* véleménye szerint *Erzsébetet* e korszakban Magyarországon kevésbé ismerték, s itt talán *IV. Béla* leányára, a csak e század közepén kanonizált *Margitra* († 1271) gondolhatunk. Szerintünk ez a megközelítés kissé erőltetett, illetve *Anonymus* akkor e helyen – s ezt a tanulmányíró is ismerni látszik – művében különben dokumentált 'ducissa'¹⁵⁵ főnevet használta volna! A dolgozatban ezután a gesta bevezető ajánlása híres sorainak¹⁵⁶ és *Lodomér* esztergomi érsek egyik 1288-as levele idevonatkozó részletének hasonlóságára hívja fel a figyelmet, bár számunkra az egyezés nem tűnik oly nagyfokúnak, hogy különösebb datáló szerepet tulajdoníthassunk neki¹⁵⁷.

Ezután a középkori magyar történetírás és a XIII. század végére keltezett „Gesta Hungarorum” kapcsán tesz fontos megállapításokat *Vékony Gábor*. Miután a magyar medievisták között (ifj. *Horváth János*, *Györffy György* és *Szücs Jenő*) egyfajta konszenzus alakult ki arról, hogy *IV. László* krónikása, *Kézai Simon* fel-

153 *Vékony*, 1991. 67-71. p. Idézetek: 69-70. p.

154 *Silagi*, 1991. 38. p. (cap. 3.): 'Vel ideo vocatus est Almus, id est sanctus, quia ex progenie eius sancti reges et duces erant nascituri'.

155 Pl. uo. 54. p. (cap. 18.)

156 Uo. 28. p. (prologus): 'Dum olim in scholari studio simul essemus...'. *Lodomér* sorai (idézi *Vékony*, 1991. 71. p.): 'Olim puerulus ad addiscendas poeticas positus vanitates'. *Vékony* érvelése: „... igaz ugyan, hogy nem az együtt töltött iskolai évekről emlékezik (ti. *Lodomér* – T. G.), de az olim «egykor» szó használata *Anonymus* szerkezetével való közvetlen kapcsolatot bizonyít”. Ez az érv körülbelül olyan, mintha két mai magyar szöveget az „egykor” időhatározó használata miatt állítanánk rokonságba egymással!

157 Uo. 71-72. p.

használta *Anonymus* műve írásakor¹⁵⁸, ezért P. mester munkájának *Kézai* krónikájának keletkezése (1282-1285) előtt kellett születnie. A szerző igen újszerű – s krónikáink kutatói által valószínűsíthetően majd vita tárgyát képező – megállapítása, hogy „Anonymus munkája nem jöhetett létre az V. István-kori gesta, Ákos mester munkája előtt”. Az *V. István* kori krónika¹⁵⁹ számos helyén vitatkozik más történeti művekkel, ezeken a magyar középkor kutatói hol a magyar ősgestát, hol *Anonymus* értették. *Vékony* – többek között szöveghehelyek egyezéséből, illetve annak feltételezéséből, hogy az egyezések az eddigi séma (hagyomány-*Anonymus-Ákos mester*) helyett hagyomány-*Ákos mester-Anonymus* rendszerben keletkeztek¹⁶⁰ – állapítja meg, hogy *Anonymus* használta *Ákos mester* munkáját¹⁶¹. Így *Anonymus* műve az óbudai prépost munkájának keletkezése után és 1282-1285 között születhetett.

A tanulmány második részében *Vékony Gábor* először *Anonymus* latin nyelvi sajátosságait vizsgálja. Miután *Szilágyi Loránd* 1937-es tanulmányának érvelése is jórészt ebből táplálkozott, e részben többnyire az ő, erre és a gesta társadalmi

158 Györffy, (1948) 1993. 138-145. p.; Horváth János: A magyarországi hun-történet és szerzője. = Irodalomtörténeti Közlemények, 67 (1963) 446-476. p., különösen: 454-455. p. (A továbbiakban: Horváth, 1963.); Szűcs Jenő: Társadalomelmélet, politikai teória és történelemszemlélet Kézai Simon Gesta Hungarorumában. = Századok, 107 (1973) 569-643, 823-878. p., különösen: 599. p. 107. jegyzet, 868. p. (A továbbiakban: Szűcs, 1973.). Eltér ettől Kristó Gyula véleménye: „Anonymusnak a XIII. század elején írt gestája folytatásra nem talált oldalága, leágazása a magyar krónikairadalomnak, s kétségkívül nem közbülső láncszeme”. (A Képes Krónika szerzője és szövege. In: Képes Krónika. Fordította Bellus Ibolya. Pro Memoria. Európa Könyvkiadó. Bp., 1986. 481. p.).

159 A gestára ld. Györffy, (1948) 1993.; Mályusz Elemér: Az V. István-kori gesta. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 58. Akadémiai Kiadó. Bp., 1971. (A továbbiakban: Mályusz, 1971. IV. István); Johannes de Thuroc: Chronica Hungarorum. II. Commentarii. 1. Ab initiis usque ad annum 1301. Composuit Elemér Mályusz adiuvante Julio Kristó. Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series Nova, Tomus VIII. Akadémiai Kiadó. Bp., 1988. (A továbbiakban: Mályusz-Kristó, 1988.)

160 Ilyen egyezésre példa: Silágyi, 1991. 128. p. (cap. 56.): 'Sed istud notum sit omnibus scire volentibus, quod milites Hungarorum hec et alia huiusmodi bella usque ad tempora Tucsun ducis gesserunt'. Vö. SRH I. 311.: Communitas itaque Hungarorum cum suis capitaneis sive ducibus hec et alia huiusmodi usque ad tempora Toxun ducis gessisse perhibetur'.

161 Vékony, 1991. 72-73. p.

terminológiájára vonatkozó nézeteivel vitatkozik a régész-kutató. Miután *Szilágyi* főként a *II. Béla* korára datálók ellen érvelt, *Vékony* szerint „már nem nézte át végig a XIII. századi okleveleket, pedig ezek alapján az övétől eltérő adatokhoz juthatunk Anonymus korának meghatározásakor”. Így az „in perpetuum” formula mind okleveles, mind biblikus forrásból eredeztethető – mi több, akár XIII. század végi diplomákból. Ugyanígy nyilvánítja az Életünk-beli tanulmány a *Szilágyi Loránd* által kimutatott, a gestaiban szereplő oklevél-formulákat állandó kifejezéseknek, amelyek nem kapcsolhatóak konkrét időszakhoz, vagy éppen a XIII. század második felére jellemzőek (pl. a 'contradictio' szó és származékai). Van olyan formula is, amelyetől *Vékony* hosszás bizonyítás után az eddig persze *III. Béla* kora utánra érvényes kronológiai értékét veszi el, mint például a gesta vérszerződésének ötödik pontja¹⁶², amelyet a szerző nem okleveles forrásból (az Aranybulla 1231-es kiadásából), hanem a krónikaszerkesztményből vél átvettnek. Ez a rész a tanulmányíró véleménye szerint már benne lehetett az ősgestaiban is, de elképzelhető, hogy *Ákos mester* hozzátoldása, s így nem perdöntő súlyú érv a keletkezéshez. *Vékony* szerint a 'presens pagina'¹⁶³ is végig él a XIII. században. Foglalkozik a gesta oly sokat vitatott kezdetével is, amelyről főként a szerzőjelöltekre vonatkozó kutatás-történetnél kívánunk szólni. *Vékony Gábor* szerint a tulajdonképpen levélként felfogható prologusban szereplő P. és N. sigla, illetve maga a 'dictus'-os szerénykedő forma is a XIII. századra, s nem a XII. század végére, 1200 körülre datálja a művet. *Béla* király 'gloriosissimus'¹⁶⁴ jelzőjét már *Szilágyi Loránd* is korjelzőnek tartotta, mivel *III. Bélát* a napjainkig ránkmaradt diplomák kizárólag ezzel a címmel illetik, s ezt a XIII. században szinte teljesen felváltotta az 'illustrissimus' megjelölés. *Vékony* érvelését itt erősen vitathatónak kell nyilvánítanunk, mert bár hoz két adatot

162 *Silagi*, 1991. 40-42. p. (cap. 6.): „Quintus status iuramenti sic fuit, ut si quis de posteris ducis Almi et aliarum personarum principalium iuramenti statuta ipsorum infringere voluerit, anathemati subiacet in perpetuum”. A krónikaszerkesztmény vonatkozó helyét ld. *SRH* I. 349.: 'Sed etiam si quis de successoribus suis ad debellandam Hungariam arma moveret, indignationem omnipotentis Dei incurreret et perpetuo eius anathemati subiaceret'.

163 *Silagi*, 1991. 100. p. (cap. 42.)

164 Uo. 28. p. (prologus)

a XIII. század végére, közöttük *Kézai* művének *Kun László*hoz szóló ajánlását¹⁶⁵, de az egy szem 1270-ből származó oklevél szerintünk nem érv a tömeges XII. század végi szereplés ellen, s *Kézai* esetében egyszerűbb arra gondolnunk, hogy – ha már mindenképpen mintát keresünk – akkor éppen P. mester gestája volt az előkép.¹⁶⁶ A kutató utolsó, ezen alcsoportba – latin nyelvi sajátosságok kronológiai szerepe – sorolható érve a gestában használt Horvátország-elnevezés ('Crouatia'¹⁶⁷), amelynek okleveles párhuzamait *Szilágyival* szemben ő – megemlítve, hogy a -ti- hangkapcsolatban a gesta is váltakozva hoz c-t és t-t – a XIII. század végén találja meg (1275-1279: 'Crouacie')¹⁶⁸.

Vékony Gábor a következőkben az anónymusi mű társadalmi rétegződésének *Szilágyi Loránd* által adott elemzését teszi kritika tárgyává. Álljon itt párhuzamosan kettejük vizsgálatának eredménye:

Szilágyi:

primates, principes, iobagiones

nobiles

milites

servientes

civiles

rustici

Vékony:

dux

primates, principes

iobagiones, nobiles

milites, nobiles

servientes, rustici, milites

(nobiles)

servientes/civiles

servi¹⁶⁹

165 *SRH* I. 141.: 'Invictissimo et potentissimo domino Ladislao tertio gloriosissimo regi Hungarorum magister Simon de Keza'.

166 Ld. erre a 158. jegyzetben idézett műveket.

167 A *Szilágyi*-editio az u-v hangot kiejtés szerint írja át (bizonyos kritikáját ld. *Kristó Gyulától* = *Aetas*, 1993/1. 175-176. p.), így nála (100. p. /cap. 42./) 'Croatiam' szerepel.

168 *Vékony*, 1991. 135-139. p.

169 Uo. 139-141. p.

Vékony – kifejtve, hogy „az Anonymusnál megjelenő társadalmi rétegek kibontását, egyértelmű lehatárolását nehezíti az, hogy nála gyakran nem az egész társadalomról, hanem annak hadseregéről esik szó” – e rétegződést nem tartja egyetlen Árpád-kori részidőszak valós társadalmi képének, de szerinte „e körülmények ellenére sem valószínű azonban, hogy e rétegződést a XIII. század, illetve annak második fele elé tudnánk helyezni”. Ezután oldalakon át bizonyítja a fentebbi táblázatba foglalt társadalmi rétegekre vonatkozó terminusokról, hogy leginkább *IV. Béla* kora mellett bizonyítanak. A táblázatban nem megjelenített 'principales persone'¹⁷⁰ meghatározást az 1279-es kun törvény 'principales Cumanorum' terminusával hozza összefüggésbe, s használja fel korjelző adatnak. Azt mindenesetre érdekesnek kell tartanunk, hogy a *Vékony* Gábor-féle gondolatmenet által megkövetelt archaizálási szándék hogyan egyeztethető össze a tanulmány szerző szerint a gestából kihüvelyezhető, leginkább a gesta megírása korára aktualizálható társadalomképpel¹⁷¹.

A továbbiakat illetően a tanulmányíró – miután *Szilágyi Loránd* érveinek többségéről remélte, hogy kronológiai értéküket sikerült a XIII. század közepére is bizonyítani – mások más időpontra datáló érveit veszi vizsgálat alá. A gestában szereplő 'terra Ultrasilvana'¹⁷² elnevezést a régebbi kutatás egyértelműen a XII. század végéig vélte általánosan elterjedtnek, utána a forrásokban a 'Transilvania' elnevezés fokozatos térnyerését bizonyították. *Vékony* még 1253-ból is hoz adatot az 'Ultrasilvanus' használatára! Az általunk is már idézett Budavár-Ecilburg elnevezést pedig – mivel ez a név Óbudára vonatkozik, s ezt *Vékony* szerint először 1261-ben nevezik az új Budavárhoz viszonyítva Óbudának – egyfelől tudatos archaizálásnak, másfelől *Ákos mester* gestájából eredőnek véli¹⁷³. *Anonymus Vékony* szerint éppen archaizálási szándéka miatt nem használja az *Ákos mester* és *Kézai*

170 Pl. *Silágyi*, 1991. 42. p. (cap. 7.): 'septem principales persone'.

171 *Vékony*, 1991. 139-144. p.

172 *Silágyi*, 1991. 75. p. (cap. 24.) stb.

173 Ld. 83. jegyzetet.

által is ismert 'capitaneus' szót. A Botond-monda lejegyzésének módját is pont fordítva képzelem, mint az eddigi magyarországi kutatás. Szerinte a „Gesta Hungarorum” szerzője Ákos mestertől vette át a történetet¹⁷⁴, de tagadja, hogy tőle vette volna át, s rossz viszonyuk miatt parasztnak, kisenemesnek, 'rusticus'-nak minősíti az V. István kori krónikást. Mi az előző történészi véleményt tartjuk valószínűbbnek, miszerint *Anonymus* még csak a történetre vonatkozó szóbeli hagyományt ismerte, s azt először Ákos mester jegyezte le, azaz röviden: a mondát „Anonymus után, de Kézai előtt írták”¹⁷⁵. Nehéz lenne elhinni, hogy miután P. mester világosan kifejti, hogy a Botond-történetet nem találta történetírói munkákban, művének néhány, valószínűsíthetően klerikus olvasója – ha *Vékony* datálását és gondolatmenetét vesszük át, s a „Gesta Hungarorum”-ot Ákos mester műve után keletkezettnek tartjuk – ne ismerte volna a 'medium regni'-ben működő V. István kori gestaíró munkáját¹⁷⁶.

Röviden szól még *Vékony Gábor* néhány, történetírók által korjelzőnek tartott adatról a *Szilágyi Loránd* és az őt megelőző más történészek (főként *Mátyás Flórián* /1818-1904/) érveinek elutasítása után. A csehek emlegetését a XIII. század végi, II. *Ottokár* (1253-1278) és a magyar uralkodók közötti kapcsolatok tükröződésének véli; az oly sokszor emlegetett Aszenida-állam népi összetételét¹⁷⁷ pedig a XIII. századra – főként IV. *Béla* korára – gondolja korjelző adatnak¹⁷⁸.

174 *Silagi*, 1991. 100. p. (cap. 42.): 'Sed quidam dicunt eos ivisse usque ad Constantinopolim et portam auream Constantinopolis Botondium cum dolabro suo incidisse. Sed ego, quia in nullo codice hystoriographorum inveni, nisi ex falsis fabulis rusticorum audivi, ideo ad presens opus scribere non proposui'.

175 *Horváth*, 1954. 297. p.

176 *Vékony*, 1991. 145-149. p.

177 „... a magyar történeti és forráskritikai irodalom egy évszázada uralkodó nézete szerint Anonymus III. Bélához kapcsolható. Kutatók sora hozott fel perdöntő érveket II. Béla és III. Béla vonatkozásában III. Béla mellett: így – egyebek mellett – azt, hogy a honfoglaló magyaroknak kumán, bolgár és blak csapatokkal kellett harcolniuk (amely csak az 1186-ban létrejött második bolgár cárság kumán, bolgár és blak-román népességével állhat összefüggésben)”. (*Kristó*, 1979. 46. p.). *Silagi*, 1991. 104. p. (44. cap.).

178 *Vékony*, 1991. 149-150. p.

Vékony Gábor kerüli a konkrét állásfoglalást a gesta nyelvi adataival, helyesírásával, illetve nyelvi adatainak helyesírástörténeti vonatkozásával kapcsolatban. Szerinte „Anonymus helyesírása egészen különös képet mutat. Egészében egységes, de bizonyos jellemzői csak a XII. század közepiek, mások meg csak a XIII. század második feléből származóak lehetnek”. Úgy tűnik, a tanulmány szerző végül is archaizálásnak tudja be a különös nyelvészeti jelenségeket¹⁷⁹.

Miután a paleográfiai kutatás a kódex – mint másolati példány – születését a XIII. század végére tette¹⁸⁰, *Vékony*nak a keltezéshez az időpont éppen megfelelő, csak a fennmaradt codex unicus másolat voltát tagadja. Véleménye különböző megfigyelések után a következő: „kétségtelen..., hogy Anonymus Gestájának jelenleg ismert kézírata a szerzőtől származik, azt tudatosan töredékesnek szerkesztette meg, ezen a szerkesztésen még írás közben is változtatott. A kézirat keletkezése pedig a XIII. század hetvenes éveire tehető, azaz ugyanarra a korra, ahová Anonymus korábban részletezett korhű adatai is”¹⁸¹.

Ezután a szerző a gesta – általunk részletesen más helyen tárgyalt – célzatosságát elemzi. Nézete szerint a mű, „Anonymus Gesta Hungaroruma nem más mint egy apokrif ősgesta, magyarul hamisítvány”, amelynek szerzője „I. Béla «jegyzője», illetve annak akarja feltüntetni magát”. A gesta feladata pedig *Vékony* szerint – aki itt *Marczali Henrik* nyomdokain halad – „a Károly szicíliai király által megtámadott Árpádok jogát” védelmezni. Miután a régész-kutató véleménye az 1270-es évek magyar történetírásának kronológiájáról már ismeretes számunkra, nem meglepő az a gondolata, hogy P. mester *Ákos mester*nek (a korszak egyik vezető családjának, a *Kőszegi*ek támogatójának) válaszol munkájával. *Vékony* szerint a fenti oligarchacsalád akkori vezetőjében, *Kőszegi Henrik*ben ötlött fel 1272 őszén először a nápolyi uralkodócsalád Magyarországra hívása. *Anonymus* fő célja tehát – és ez derül ki az általunk külön külön már idézett vérszerződés-pontokból –, hogy

179 Uo. 150-153. p. Idézet: 152. p.

180 *Horváth*, 1974. 81. p.

181 *Vékony*, 1991. 154-156. p. Idézet: 156. p.

örökre biztosítsa *Álmos* leszármazottainak uralkodását, amíg vannak utódok. *IV. László* uralomra juttatásának okán vannak a *Csákok*nak hízelgő-kedvező passzusok a műben¹⁸², illetve a *Zoltával* kapcsolatos – már idézett – részletek is (kun anya, gyermekként való vezérré tétel stb.). *Ákos mester* munkájának éppen az ifjú király, illetve az *Árpádok* és a *Csákok* elleni megjegyzéseit kellett *Anonymus*nak cáfolnia, a „régmúlt jogbiztosító segélyével”, egy, a XI. századra hamisított gestával. P. mester sokat merített a cáfolandó V. István-kori krónikás művéből is! Munkája tehát – a tanulmány szerző által felismert célzatosság miatt – 1273-1274 körül keletkezhetett¹⁸³.

Az Életünk-beli tanulmány utolsó közleményében *Vékony Gábor* a gesta szerzőjét kísérli meg azonosítani, s véleménye szerint rá „csak hibáin keresztül lehet rátalálni”. Nem e helyen feladatunk a tanulmányíró szerzőkeresési módszerének ismertetése, így csak a megoldást – *Pál* veszprémi püspök (1263-1274) – közöljük. Ezután a dolgozat írója különböző, a gestából „kinyert” – argumentumokkal megpróbálja valószínűsíteni *Pál* püspök és P. mester azonosságát, *Ákos mesterrel*, a korszak Veszprémmel sokat pereskedő óbudai prépostjával való kapcsolatát, *Kézai Simon*nak a veszprémi 'studium'-ban folytatott 1273-1276 közötti tanulmányait (így ugyanis kijön a szerző által feltételezett történetírói lánc!). A gesta megírása az 1272-1273-as évek állandóan változó politikai erőviszonyai, s *Pál* püspök személyes sorsának alakulása folytán *Vékony* érvelése szerint egészen szűk időhatárok közé szorítható be, s a tanulmány szerzője így fogalmazza meg végső konklúzióját: „Az elmondottak alapján talán megfogalmazhatjuk azt a feltevésünket, hogy P. dictus magister Gesta Hungarorumát *Pál* veszprémi püspök írta 1273 márciusa és májusa között... A szerző művét XI. századi írásnak akarta elhittetni, meghatározott politikai célok érdekében, amelyeket éppen az 1272-73-as évek eseményei

182 *Silagi*, 1991. 42. p. (cap. 6.): 'Eleud, pater Zobolsu, a quo genus Saac descendit'. *Vékony* szerint itt az *Árpád-ház* rokonságába kerülnek (Uo. 268. p.).

183 *Vékony*, 1991. 156-158., 263-275. p. Idézetek: 158., 273. p.

magyaráznak... A munka egy példányban készült,... s 1273-1276 között Veszprém-
ben még olvasták (így *Vékony* szerint *Kézai* is – T. G.) ... A veszprémi egyház 1276
május-júniusi feldúlásakor elveszett, valószínűleg már ekkor külföldre került...”¹⁸⁴.

4. A III. Béla kora utánra keltezők ellenérvei az 1990-es évek elején

Mint láthattuk, *Anonymus* „Gesta Hungarorum”-a keltezésének egyik kulcsa az
egyetlen fennmaradt kódex keletkezési idejének kérdése. Az 1991-es editio beve-
zetőjében *Gabriel Silagi* nem sokkal a XIII. század közepe utánra tette a másolat
keletkezését¹⁸⁵. Észrevételét két, 1992-ben megjelent dolgozat véglegesnek tűnő
megállapításai erősítették meg.

Veszprémy László tanulmányában¹⁸⁶ a kézirat keletkezésének korára vonatkozó,
egymástól teljesen eltérő vélemények ismertetése után sajnálattal állapítja meg,
hogy „a kézirat írását és iniciáléit eddig részletesen senki nem vizsgálta meg”. A
következőkben a kódex írásáról állapítja meg, hogy „összképe egyenletes, ki-
egyensúlyozott gót könyvírás”, a tractatio (a betűk kivitelezése) pedig jellegzetesen
XIII. századi, s egyéb jellemzőit is részletesen határozza meg. A gesta helytelenül
használt e caudata-író felteszi, hogy az eredetileg –ae- diftongus jelölésére használt
betű 'cauda'-ját illetően ez esetben a betű javított voltát jelző szövegkritikai jelről
van szó. A rövidítések rendszere az átlagos, könyvírásban megszokott sémába il-
leszkedik bele. *Veszprémy* szerint „a tulajdonnevek általában pontos írása ... meg-
nyugtatóan bizonyítja, hogy a másoló magyarországi volt, s bizonyos ismeretekkel
rendelkezett a Gestában előforduló személy- és helynevekről”. A rövidítések fel-
oldásánál tapasztalható tévedések és egyéb – akár magyar nyelvtörténeti érvekkel
is magyarázható okokból létrejövő – hibák újfent megerősítik, hogy a ránk maradt
kézirat másolat és nem autográf példány (pl. *Árpád* nevét négyyszer is hibásan írták,

184 Uo. 355-375. p. Idézetek: 361., 372-373. p.

185 *Silagi*, 1991. 1. p. 1. jegyzet.

186 *Anonymus Gestájának kézirata.* = Magyar Könyvszemle, 108 (1992) 44-52. p. (A továb-
biakban: *Veszprémy*, 1992.)

ami a szerzőnél műve „főhősének” esetében felettébb furcsa lenne!). Az írás korának meghatározásához *Veszprémy* az európai kodikológiai és diplomatikai emlékek széleskörű összehasonlítását végzi el. A magyarországi oklevelek közül *IV. Béla* 1240-es diplomáit érzi leginkább a gestaival rokoníthatónak, a külföldi írásminták közül pedig egy, a XIII. század első harmadából származó bajor hercegi urbárium írásképét tartja legközelebbi „rokonnak”. Véleményét összefoglalóan így fogalmazza meg: „A fentiek alapján a Gesta kéziratának írását a 13. század közepére helyezzük, de mindenképpen *IV. Béla* halála elé, azaz 1270 elé. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mivel a kézirat másolására egy *Béla* nevű magyar király halála után került sor. Az írás jelen datálása pedig teljes mértékben kizárja *IV. Béla* személyét”¹⁸⁷.

A művészettörténész *Wehli Tünde* ugyanazon folyóiratszámában megjelent dolgozatában¹⁸⁸ főként a kódexre vonatkozó művészettörténeti megállapítások összegzésére, illetve a P incipit iniciálé vizsgálatára összpontosította kutatásait. A gesta annyit vitatott P kezdőbetűjének bizonyos motívumait az 1240-1250-es évek könyvfestészetében, illetve diplomatikai emlékeiben találta meg (utoljára 1265-ben!). Más motívumok az 1240-es, ismét mások pedig az 1240-1270 közötti évekre nézve bírnak bizonyító erővel. *Wehli Tünde* konklúziója a következőképpen hangzik: „A tollrajzos és főleg csupán ornamentális elemekkel díszített iniciálék datálása rendkívül kényes feladat. Főleg akkor, amikor az ornamentika törzsanyagát stilizált levelek, palmetták képezik, hiszen ezek meglehetősen kortalanok. Úgy véljük azonban, hogy egy-egy iniciálé datálása hozzávetőleges pontossággal megoldható abban az esetben, ha a kódex lokalizálható, és datált kéziratok – a jelen esetben oklevelek – segítik a műfajban érvényesülő tendenciák megragadását. Elemzésünkben kitűnhetett, hogy a «P» iniciálé díszítőmotívumai 1240-1265 közötti okleveleinkben fordultak elő legnagyobb számban”. Más motívumok és kancelláriai emlékek alapján végül is a végső szót így mondja ki: „Keletkezésüket (ti. a ges-

187 Uo. Idézetek: 44., 50., 52. p.

188 Anonymus Gesta Hungarorum kéziratának helye a magyarországi könyvfestészet történetében. = Magyar Könyvszemle, 108 (1992) 52-55. p. (A továbbiakban: *Wehli*, 1992.)

tában szereplő iniciálék keletkezését – T. G.) a magyarországi királyi kancellária Hajnal által 1241-1253 közöttinek tartott periódusához köthetjük, illetve 1250-1255 közé, legkésőbb 1260 elé tehetjük¹⁸⁹. *Wehli Tünde* művészettörténeti érvekkel alátámasztott kódexdatálása tehát teljes mértékben összhangban van *Veszprémy László* paleográfiai argumentumokkal megtámogatott keltezési javaslatával. Ha két kutató más-más segédtudomány eszköztára segítségével javasolt keltezését komolyan vesszük – és komolyan kell vennünk hasonló súlyú, más korszakra vonatkozó könyvfestészeti és paleográfiai érvek feltűnéséig! – P. mester „Gesta Hungarorum”-át nem tekinthetjük *IV. Béla* halála után keletkezett alkotásnak!